

ALARMNI ZVONEC

Uvodnik

PESMI NEDOTAKLJIVA

Irena Husu

SONJA BEZJAK

Pradedu Josipa sanje

Novela

Tatjana Rejec

O neuresničenem
atentatu TIGR-a
na Mussolinija
leta 1938 in še
o marsičem...

INTERVJU Z MITJO JURKOM

OB IZIDU KNJIGE
POZABLJENI KRAS

KAZALO

Alarmni zvonec	1
Sonja Bezjak: Pradedu Josipa sanje	2
Irena Husu: Nedotakljiva	6
Irena Žerjal: Peta Avenija in smrtne zagate (4)	9
Peter Merkù: Moje življenje v Nemčiji (XXXIII)	12
Intervju z Mitjo Jurnom	14
Tatjana Rejec: O neuresničenem atentatu TIGR-a na Mussolinija ...	16
Drago Štoka: Franc Kavs in njegovi notranji boji	20
Mojca P. Vaupotič: Maksim Gaspari in njegovo ustvarjanje (3)	23
Antena	25
Marija Pirjevec: Po/etika slovenstva	30
Ocene:	
Soška fronta 1915-1917 (C. Velkovrh)	32

NOVO!

MILAN GREGORIČ
VSTANI SLOVENIJA

Nova knjiga Milana Gregoriča *Vstani Slovenija* prinaša zgodbo o tem, kako se je slovenska družba začela gospodarsko, politično in moralno razkrajati in hkrati nastavlja ogledalo glavnim akterjem slovenske politične scene.

SLIKA NA PLATNICI: V ponedeljek, 26. marca so v Peterlinovi dvorani odprli razstavo *Umetniki za Karitas*. Razstavo je odprla nova ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu Ljudmila Novak (foto Maver).

Uredništvo in uprava:

34133 Trst, Italija, ulica Donizetti 3
tel. 040-3480818; fax 040-633307
uprava@mladika.com; redakcija@mladika.com
www.mladika.com

Oblikovanje: Matej Susič

Izdaja: Mladika z.z.o.z.

Registrirana pri trgovinski zbornici v Trstu dne 21.4.1999 pod številko 114276. Vpisana v seznam ROC dne 15.10.2005 pod številko 11721.

Član USPI (Zveze italijanskega periodičnega tiska)

Reg. na sodišču v Trstu št. 193 dne 6.4.1957 • ISSN 1124 - 657X

Tisk: Graphart Printing srl - Trst

Izhajanje revije podpira Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu.

UREDNIŠKI ODBOR: David Bandelj, Ivo Jevnikar, Marij Maver (odgovorni urednik), Saša Martelanc, Sergij Pahor, Mitja Petaros, Nadia Roncelli, Matjaž Rustja, Tomaž Simčič, Breda Susič, Neva Zaghet, Zora Tavčar, Evelina Umek in Ivan Žerjal.

SVET REVIJ: Lojzka Bratuž, Silvija Callin, Jadranka Cergol, Peter Černic, Marija Češčut, Danilo Čotar, Liljana Filipčič, Diomira Fabjan Bajc, Lučka Kremžar De Luisa, Peter Močnik, Milan Nemas, Adrijan Pahor, Štefan Pahor, Bruna Pertot, Marijan Pertot, Ivan Peterlin, Alojz Rebul, Peter Rustja, Ester Sferco, Marko Tavčar, Edvard Žerjal in člani uredniškega odbora.

Posamezna številka Mladike stane 4,00 €. Celoletna naročnina za Italijo 30,00 €; po letalski pošti: Evropa 50,00 €, Amerika 60,00 €, Avstralija 65,00 €.

Za plačilo lahko uporabite poštni tekoči račun 11131331 – Mladika - Trst. Na banki pa: Zadržna kraška banka - Banca di Credito Cooperativo del Carso (IBAN: IT58 5089 2802 2010 - 1000 0016 916; SWIFT: CCTSIT-2TXXX).

ALARMNI ZVONEC

Alarmni zvonec za rast in obstoj naših kulturno prosvetnih organizacij, ki so v težkih povojnih časih zrasle v demokratičnem taboru v prvih povojnih letih na ruševinah fašističnega preganjanja in posledicah druge svetovne vojne.

Katoličani smo iz zdravih korenin predvojnega kulturnega dela postavili na noge nekaj pomembnih kulturnih ustanov tako na Goriškem, kjer je bila bogata tradicija, kakor na Tržaškem, kjer je bilo treba marsikaj postavljati na noge od temeljev. Tako so zrasli naši domovi in naše ustanove: založba Mohorjeva družba in Novi glas, založba in revija Mladika, Slovenska prosveta in Zveza slovenske katoliške prosvete, Zveze cerkvenih pevskih zborov na Tržaškem in Goriškem, Knjižnica Dušana Černeta, da omenimo vsaj nekatere.

Vse to živahno vrenje in delovanje je zraslo v glavnem s prostovoljnim delom in žrtvovanjem posameznikov; da omenimo vsaj dva, ki sta bila gonilni sili in sta potegnili za seboj še druge. To sta bila Jože Peterlin na Tržaškem in Kazimir Humar na Goriškem. Brez sredstev in podpor sta pomagala ustvarjati to, kar imamo demokratični Slovenci in kristjani pokazati danes v naši deželi. Oba sta navezovala stike z Benečijo in s Koroško, kjer živi slovenska narodna skupnost. Za nas in za naš tisk je bila namreč meja z matičnim narodom do leta 1990 skoraj povsem zaprta, iz matice pa so se na naša vabila lahko odzivali le najbolj pogumni.

Vse delo, ki sta ga sprožila ta dva pionirja, je dobilo vsaj skromno priznanje šele leta 1964 z ustanovitvijo dežele Furlanije Ju-

lijske krajine. Takrat so prikapljala prva skromna finančna sredstva za delovanje naših ustanov. Pravi razmah in normalno dihanje je prišlo z osamosvojitvijo in demokratizacijo Slovenije, čeprav je jasno, da je drugi tabor obdržal skoraj vso prednost, ki si jo je pridobil z več desetletnimi privilegiji. Toda res je, da so od takrat naše kulturne ustanove priznane in so končno zadihale normalno življenje na narodnem telesu. Pozitivno je vplival tudi zaščitni zakon, vendar je do njega prišlo s polstoletno zamudo in še danes ni povsem uresničen.

S finančno in splošno gospodarsko krizo zadnjih let so se začele prve težave. Stroški za dejavnosti se stalno in nezadržno višajo, podpore pa so že leta na isti višini ali pa se celo nižajo.

Leto 2012 smo začeli polni načrtov in dobre volje, a kakšni bodo izgledi za to leto, še danes, v začetku maja, ne vemo. Od naše Dežele še pričakujemo drugi del že odobrenega finančnega prispevka za lansko leto, v Sloveniji se je iz razumljivih

razlogov, ki jim sledimo v medijih, finančni prispevek znižal.

Bomo vzdržali, bomo nadaljevali svoje poslanstvo ali pa bo gospodarska kriza pometla z nami, potem ko smo vzdržali pod dvema totalitarnima režimoma – fašističnim in komunističnim?

Mi ne mečemo puške v koruzo, a potrebna je pomoč vseh, posameznikov, politikov, kulturnih delavcev, institucij, vseh, ki v srcu »dobro mislimo«, če hočemo ohraniti na dostojni ravni vse tisto, kar smo skupaj z našimi predhodniki postavili na noge v dosti bolj neugodnih razmerah.

Sonja Bezjak

Pradedu Josipa sanje

Novela je prejela drugo nagrado za prozo na 40. literarnem natečaju revije Mladika

Čeprav zima še ni pokrila okoliških bregov, je Josip to noč nalagal polena, da se je iskrilo. Vstal je izza široke mize, z dvema korakoma premeril izbo in odprl vratca razgrete peči. Plamen je osvetlil prostor in med poleni je izbrskal najdebelejše. Predno ga je zarinil v žerjavico, je izbrani kos dolgo obračal med krepkimi rokami. Ta bo od zadnje bukve, ki jo je posekal v hosti nad gorico, točno na meji. V peči je zaprasketalo, da se je najmlajši od otrok nemirno obrnil in se zarinil globlje med nočne cape. Ne bo več sedel k mizi! Stopil je na prag in izpljunil ostanke tobaka. V temni noči, ki ni dala niti ene zvezde, je od Šorina zaslišal pasji lajež in potem še korake, ki so se ugrezali in komaj uhajali iz razmočene ile. Zvezal je culo in stopil do Kate, ki je sedela pri vodnjaku in zrla v prazno. *Tako! Zdaj grem. Ti pa pazi, da te ne pohodijo. In počasi spravlaj vkup. Če bog da, se kmalu vidimo! Kata ni dala glasu od sebe. A si je mislila svoje. Hudič mu ni dal mira, zdaj pa se na Boga zanaša. Če bog da ... Ja, njej je dal pet lačnih otrok in trmastega moža! Pa še tega zdaj jemlje.* Pečnikov Peppek je zahukal med brege, Kata pa je obraz skrila med dlani in zaječala nad koraki, ki so dokončno izginjali v tiho noč. *Malča, Vika, Pepka, Tilča in Franjo, vsi še otroci!* Bo to zdaj vse njeno gospodarstvo?

Josip je med redke zobe zatlačil nov ščepec tobaka in še enkrat potipal med prsi, kamor je že pod večer spravil manjši šop denarjev. Večjega je povezal in ga spravil pod pas. Čisto na kožo ga je pričvrstil. Res ni bil vaje denarja, ampak zdaj se ga bo moral navaditi in tako bo najlaže, če ga ima čisto pri sebi ... Tako pri sebi, da ga čuti in brani, kot možak brani vse, kar ima svojega. Dolgo je spravljal skupaj in odtegoval najprej sebi, potem pa še vsakemu od otrok, ki so prišli s Kato. Šel bi že pred leti, pa je vsakič nanese, da je Kata ostala v drugem stanju in ga prepričala, naj še počaka, da se poro-

di. Z vsakim letom, ko je rodila hči, ga je zadržala še za eno. Naj še počaka, da mu rodi sina, ga je rotila. Pa mu je vsako leto bilo bolj jasno, da sam sina ne čaka. Da odlaša, ker se boji ... Ker je na to prekleto zemljo, ki je dajala zelja in repe zmeraj enako, še zmeraj po malem računal. Pa so bili otroci čedalje bolj lačni in Kata je z vsakim letom sitnarila bolj in bolj. Zdaj, ko je rodila še sina, ga ni mogla zadržati več.

To srečo je imel Josip in Kata pač nesrečo, da ga je najmlajši Pečnikov čedalje bolj nagovarjal. Vsakič, ko ga je pri Šorinu našel pri kartah, je počakal dolgo v noč in ga pospremil čez breg. V jeseni sta se dokončno domenila. *Josip, zdaj ali nikoli! Jaz grem! Če greš z mano, te vzamem. Od mesta imam vezo do Trsta. Potem me ne boš videl več!* Segla sta v roke in naredila načrt. Zdaj, ko sta naglo stopala skoz razmočeno oktobrsko zemljo, se nista menila več. Čeprav sta zapuščala mačehovsko grudo, ju je ta ista gruda vendarle odhranila. In ker je šlo zares, niti Peppek ni več dal glasu od sebe. Doli pri vasi je že čakal voz, ki ju bo zdaj tudi na silo, če bo treba, odvedel s seboj. Dasiravno ni bil velikokrat v mestu, je Josip pot poznal tudi v temni noči. Za vsako vejo, ki je segala na stezo, je vedel, komu pripada. In zelo dobro je vedel, da nobena ne pripada njemu. Čeprav ga je misel, da zdaj končno pluje proti svojemu, le nekoliko opogumila, se ni pridružil Pepeku, ki je spredaj že veseljačil. Mladici so že nestrpnost čakali veliko slano vodo, Josip pa je ostal zadaj. Žvečil je tobak in se po malem in po svoje spravljal z bregi, ki jih je zapuščal. Jih bo še kdaj videl?

Na molu, ki je segal globoko v podivjano vodo, je tobak izpljunil in v isti sapi začel žvečiti novega. Peppek je Josipa vlekel stran od vode, da bi si поближе pogledala mestna pročelja. Josip pa je vse bolj prestrašeno zrl v trup velike živine, ki bo požrla ne samo njegovo

Sonja Bezjak v Peterlinovi dvorani v Trstu

pač pa stotine neučakanih trupel, ki so hrepenela po odrešenju. *Ne! Tako hitro pač ne bo obupal. Zdaj je tukaj in nazaj med brege se zlahka ne vrne.* Mladi sosed, na katerega se je Josip precej zanesel, ga je še kar vlekel, da bi šla vsaj do prve krčme. *Naj bo!* je stopil za njim. Obrnila sta se nazaj proti velikemu trgu in se zdaj čudila vsemu, kar se je zgrnilo v pristan in tukaj vikalo in krikalo. Koliko ljudi in koliko povezanih cull!?! Samo od daleč sta lahko gledala, kako je gospa v beli obleki, ki je njuni bregi nikoli ne bodo uzrli, z belo rokavico drsela po ograji velikega parnika. Pepek je Josipa pobaral: *Ali bi to lahko bila Martha Washington?* Kot je z belo pisalo na modrem trupu. Res, da je bil Josip od njega starejši dobrih petnajst let, ampak tukaj tako daleč od domačih logov Pepeku ni znal pomagati več. Kljub temu da je dolgo dajal na stran in doma komaj povezal tesno naloženo culo, je tukaj po malem dojemal, da je gol in bos. Zavila sta v krčno, zvrnila šilce in potem še drugo in tretje. *Ne vem, če bom iz zemlje znal stopit na vodo ...*, je Josip potipal pri Pepeku. A se je ta že obrnil h krčmarici in na vse grlo zakričal: *Še eno rundo!* Četrty kozarec je dvome odplaknil, da sta pogumna krenila nazaj proti dolgemu molu in brez besed poniknila na dno velikega parnika. Visoko zgoraj je glasno zatrobilo, da so se potniki nizko spodaj še bolj stisnili. Spredaj so zajokali, zadaj desno so zapeli v jeziku, ki ga nista poznala. Potem so zobniki pošastnih motorjev zagrizli v morje, bolje, kot je v ilovnato grudo kdajkoli zarezal plug njunih dedov. Gori pri sv. Justu, visoko nad morjem, je ura zvonila točno opoldne in nekdo je prižgal svečko. *Bo, kar bo*, je čisto po tihem rekel Josip, ko je krmilo svojega življenja prepuščal drugim.

V tretjem tednu plovbe so bili prebivalci trupa že shirani. Morje je valovilo, se jezilo, pljusvalo preko in se razlivalo po krovu, da so le redki upali na plano. Zadnja dva dni sta pajdaša živela le še od drobtinic plesnivega domačega kruha in od vode, ki so jo dvakrat na dan razdelili potnikom pod palubo. Josip se je čedalje bolj držal zase in vse bolj resnobno zrl predse. V žepu je imel samo še 28 dolarjev! *Dovolj bo*, ga je opogumljal Pepek. Cel dan se je že stiskal k Tončki, ki jo je pred tednom našel v zadnjem kotu podpalubja in s katero sta zdaj skupaj še hitreje drvela novim sanjam naproti. Josipa, ki je bil na tej ladji vse bolj sam, je bilo čedalje bolj strah. Res je, da je Pepek zrihtal vozovnico za naprej in da imata obljubljeni delo v nekem rudniku. Ampak pod pasom ima le še 28 dolarjev. In to je malo. Hočejo 50. To je enkrat več. In to je vse, kar

je razumel. Bolj kot so se približevali zemlji, bolj je dojemal, da bo pristanek težak. Prav je imela Kata, ko ga je prepričevala, da ni za svet. *Ampak če bi šla z njim ... Ne, nikoli je ne bi spravil od doma*, je zdaj že čisto obupal ob težkih mislih, ki so se zavlekle v njegovo glavo. Iz svojega kota je gledal, kako so se ljudje že dva dni presedali, razvezovali in spet povezovali cule. Videl je, da so se že strnili v skupine, da bodo laže krenili širom prostrane zemlje, ki se jim počasi približuje. Visoko nad trupom, pod katerim so čepeli, je spet zatrobilo, potem je iznenada močno pljusnilo, treščilo in se razleglo v neznanski vik in krik. Pepek je skočil v zrak in objel Josipa. *Tukaj smo! V Ameriki!* Zdaj je tudi Josip vstal. Še malo pa bosta stopila na zemljo. Bo ista kot tista, ki jo je pustil daleč za sabo? Ali pa bo bolj mila in bolj rodna v njegovih krepkih rokah?

Ljudje so se drenjali gor, proti svetlemu izhodu in čez dolgo časa sta stopila na plano. Kot živino so jih gnali med gatre in jih razporejali. *Samo da ne izgubim Pepeka!* se je Josip še bolj oprijemal kompanjona, ki je že znal nekaj tujih besed. Črede ljudi, kot jih še nikoli ni videl, so se zgrinjale z vseh strani. Eni so že prodajali, drugi kupovali, tretji iskali ... Josip pa se je čudil črnim ljudem, poševnim očem, pisanim oblekam. Če bi imel toliko kovčkov kot omikan gospod, ki je pravkar sestopil s palube, ne bi Josip nikoli zapustil rodne grude. Dolga kača, ki sta ji s Pepekom rep še podaljšala, se je počasi, a vztrajno premikala naprej. Pred poldnem, ko je bilo sonce najbolj visoko, je bila vrsta na njima. Stopila sta pred pult, za katerim je sedela cela armada v belo oblečenih in orokavičenih izpraševalcev. Od tu naprej mož, ki je znal pridno in trdno delati in se je spoznal na drevesa in polja, na ptice in na žita, dolgo časa ni razumel nič več.

Tuesday, 5th November, 1912, Ellis Island. States Immigration Office at Port of Arrival. List of Allien Passengers from the Martha Washington for the United States. Sailing from Trieste, October 18th 1912.

No. 25. Bezjak Josip. Age: 42. Sex: Male. Married or Single: M. Occupation: Farmer. Able to read: No. Able to write: No. Last permanent residence: Kladnik. The name and complete address of nearest relative or friend in country whence alien came: Wife Kata Bezjak. Kladnik. Final destination: Steelton, Pennsylvania. Whether having a ticket for such final destination: Yes. By whom the

*passage was paid: Self. Whether ever before in the United States: No. Whether a Polygamist: No. Whether an Anarchist: No. Condition of Health, Mental nad Physical: Good. Deformed or Crippled: No. Complexion: Fair. Height: 5 feet and 6 inches. Colour of Hair: Brown. Colour of eyes: Brown. Marks of Identification: None. Place of Birth. Country: Austria. City or town: Kladnik.*¹

V tisti oktobrski noči, ko je Josip odhajal po stezi pod kočo in se po svoje spravljaj z domačimi bregi, Kata, ki je sedela tam pri vodnjaku, niti ni bila tako žalostna. Bolj je bila jezna, ker tokrat, kot kaže, res gre. Ni vedela, ali naj se bolj kot nanj jezi nase. Odkar ga je vzela, ve, da Josip na tem skromnem gruntu, ki ga je dobila po očetu, sanja o prostranih poljih, o gozdu za mejo, o velikem kosu kruha ... *Mar ga sploh ne bi vzela. Kako si je lahko vsa leta zatiskala oči?* A še preden je vprašanje odzvenelo v skoraj prazno noč, je globoko v sebi že priznala, da se je kdaj tudi sama pustila zapeljati njegovim lepim besedam, ki so tekle počasi in na dolgo, da je razumel tudi najmanjši od njenih otrok. Kot zdravilna zel je znal Josip leči na njeno kožo in nahraniti njeno shirano dušo.

Zdaj si sama, se je nenadoma, kot bi udaril blisk, razklalo nebo nad Katinim gruntom. Takoj za tem je v spokojno tišino povohal tudi zlodej in premissljeno pridal: *S petimi otroki sama*. Kot pobesnena žival je Kata stekla od vodnjaka in se po strmem klancu pognala za Josipom. *Zdaj si sama*, je kot napev donelo po vsej kotlini in potem še zvonko odmevalo: *S petimi otroki sama*. Čedalje bolj trdo se je domača zemlja oprijemala njenih drobnih korakov, ki so v strašnem begu zadevali ob sveže krtine. Spodaj pri svinjaku, kjer se prva klančina nekoliko izravna, je cela zemlja zazevala gor proti nebu. Sveže zare, ki so kar rasle ena iz druge, so vsak njen korak vzele zares in scela. Ko se je na čevljih nabralo dovolj ila, jo je zemlja dokončno zagrabila. A le za hip! Saj je Kata zdaj povlekla na vso

silo. Kot bi jo velika očetova roka nenadoma potegnila iz pogubnega brezna in postavila na trden rob, se je bosa pognala naprej. Med vejami, ki so se kot podivjane roke stegovale proti njej, je izgubila ruto. *Da se le gosti lasje ne bi zapletli med veje*. Črn plet je odvrгла kar sama. *Saj ga bo zjutraj poiskala*. Spodaj pri potoku, ki je bučal od jesenske ujme, se je vnovič ujela med veje. Ko je trnje akacije zarezalo tik pod njenim očesom, se je iz same jeze še bolj divje pognala za njim! In padla. V vodo je padla. V stokrat prekleto Šorinovo vodo! *Kolikokrat ga je prosila, da strugo spelje za cesto!?! Sam sv. Rok in z njim cela fara bi se ji lahko smejali, kako je stelebnila v to hudičev vodo! Opraskano in blatno telo je nemo obsedelo sredi kalne žlobudre. Ne, to še ni konec*. Zbrala je še toliko moči, da je prepojeno zemljo, ki se je sama zarinila v njeno pest, zalučala na stezo, od koder Josipovih korakov ni bilo slišati več.

Če ne bi padla v tisto vodo, bi Kata kričala za njim, vso vas bi zbudila, da bi ji ga pomagala zadržati. Obljubila bi, da bo šla z njim, če še malo počaka ... Naj počaka še toliko, da bo Malča godna za možitev. Da bo ona poskrbela za otroke, pa bosta skupaj šla na pot. Malo prej bi mu še vse obljubila, zdaj so iz nje vreli hudourniki. *Naj vendar že gre, prekletnik! Sanjač! Tako bo enkrat za vselej mir pri tej hiši! Na celem gruntu bo končno mir!* je nas ves glas kričala v temno noč. Solze so zalivale njena usta in se pomešane s krvjo in slino po ozkem vratu spuščale k nabrekli prsim. Voda, ki je z bregov tekla, kot bi bila divja pomlad, je med čvrstimi Katinimi stegni rinila vse višje, gor in že segala preko trebuha. Bosta voda in mulj zdaj odnesla še njo?

V tej razmočeni noči se je pred Kato še enkrat odvilo vse njeno življenje. Tako lepo, kot je o prostranih poljih pripovedoval Josip, je o zvezdnem nebu, ki se je zrcalilo v vodi, govorila njena mati. Vse dokler je kar naenkrat ni bilo več. Kata, ki je štela komaj sedem let, ko so mater mrtvo prinesli iz globokega jarka, tedaj ni jokala. Z vso vnemo se je lotila dela, da bo red in da bo mir in da bo enkrat za vselej konec s sramoto, ki se je držala hiše. Nehala je jokati, zdaj je bila jezna na vse, na mater, na očeta, na Josipa. Najbolj pa je bila jezna nase. Vse se je med seboj pomešalo, kot bi z brega dol gledala na mrtvo mater, pa bi tudi sama živo sedela v maminem jarku. *Naj zdaj še ona pusti otroke?* Ne, ona nikoli ni bila slabič, nikoli ni segala po tistem, kar ji ni pripadalo ... in nikoli se ni zanašala na tisto, česar ni mogla prijeti. Josipa bi z njegovimi sanjami že zdavnaj morala pustiti, tako jo je oče pustil materi, da je v

¹ Torek, 5. november 1912, Ellis Island. Državni urad za imigrante ob vstopu v New York. Seznam potnikov ladje Martha Washington, ki je s Trsta odplula 18. oktobra 1912.

Številka 25. Bezjak Josip. Starost: 42 let. Spol: moški. Stan: poročen. Poklic: kmet. Bere: ne. Piše: ne. Zadnje prebivališče: Kladnik. Ime in točen naslov najbližjega sorodnika ali prijatelja v državi, iz katere prihaja: žena kata Bezjak. Kladnik. Končna destinacija: Steelton, Pennsylvania. Karto za naprej: ima. Stroške potovanja krije: sam. V Ameriki še ni bil. Zdravstvena, fizična in mentalna pripravljenost: dobra. Invalidnosti: ni. Polt: bela. Višina: 168 cm. Lasje: rjavi. Oči: rjave. Znamenja: brez. Država rojstva: Avstrija. Kraj rojstva: Kladnik.

temnih nočeh uhajala k beli vodi in končno za zmeraj ušla. V tej noči, ki se je na dolgo zavlekla vse do ranega jutra, je na novo sestavila svoje življenje.

Prvo jutro, kar Josipa ni bilo, je Kata rokave zavihala po svoje. Ker je ena glava pri mizi manj, bo to zimo repe in zelja dovolj. Na pomlad bo otroke vpregla še bolj. Da bodo orali, zasadili in do jeseni spravili vsaj nekoliko več. Če bo treba, bodo delali tudi ponoči. Kakor se sama nikomur ni smilila, tako se ji zdaj niso smilili Josipovi otroci. Naslednje leto bo morala zdoma Malča. Za njo Vika. Pa Pepa in na koncu še Tilča. Naj se znajdejo, kot se mora pri štiridesetih znajti ona, pa ni ne nevesta ne vdova. Sina bo zadržala zase. Pod to gmajno bo živel z njo, tako kot je od zmeraj bilo. Brez sanjarij in brez domišljanj. Živel bo skromno, tako kot se za te kraje spodobi. In ker ti kraji ne poznajo milosti, je otrokom še isti dan brez oklevanj razgrnila svoj načrt.

Ko je Kata naslednje poletje otroke kot živino nagnala po strmem pobočju, je poštar na to dvorišče prvič prinesel paket. Dolgo ga je držala v rokah in

preko potoka zrla gor proti sv. Roku, ki je edini vedel, da je z Josipom opravila v tisti razmočeni in blatni oktobrski noč. *Naj sploh odpre?* je spraševala bolj nje-ga kot sebe. Potem je le sedla v senco k vodnjaku in pobožala vsako od okornih črk, ki so na debelo izpisovale njeno ime. Iz paketa je zadišalo, da je končno odprla. Vonj oranžnih sadežev, o katerih jim je tako rad pripovedoval, se je zavlekel med njene tesno povezane lase, po vratu je začel drseti za obleko in počasi objemal celo telo. Ko je čez slamnato streho začel uhajati gor, na breg, proti otrokom, je Kata vstala in misli spravila v red. Z eno roko je trdo prijela paket, z drugo je sadeže enega za drugim zmetala v blatni graben za kočo. Trdno odločena je čez prag stopila v hišo, s tremi koraki premerila izbo in odprla vrata hladne peči. Družinsko vozovnico za neko mesto, ki mu ni znala prebrati imena, je mirno prepognila in položila na sajasto dno. Z razpokanimi rokami je ukresnila vžigalico in jo zalučala v isto peč, kot je Josip porinil zadnje domače poleno.

Kata svojih bregov nikoli ni zapustila. In Josip jih ni videl več. Tako sta za zmeraj opravila drug z drugim. Kot da Josipa nikoli ni bilo. In kot da Kate z njegovimi petimi otroki ni bilo več.

49. Literarna nagrada Vstajenje za leto 2011

Dne 3. aprila 2012 se je sestala na sedežu Slovenske prosvete v Donizettijevi ulici 3 v Trstu komisija literarne nagrade »Vstajenje« v sestavi prof. Lojzka Bratuž, prof. Robert Petaros, prof. Zora Tavčar, prof. Diomira Fabjan Bajc, prof. Neva Zaghet, prof. Magda Jevnikar in urednik Marij Maver.

Iz lanske izvirne knjižne bere je komisija pregledala 16 del zamejskih in zdonskih avtorjev z letnico 2011. Odločila je, da nagrado Vstajenje prejme **Marjan Pertot** za knjigo **Lepa Vida ob Srebrni reki**, ki so jo lani izdali založba Mladika, Knjižnica Dušana Černeta in Slovenski gledališki muzej iz Ljubljane.

Marjan Pertot, poklicni knjižničar, ki je leta 1981 dal pobudo za ustanovitev Knjižnice Dušana Černeta kot oddelek Slovenske prosvete, se že vrsto let pogloblja v dejavnosti zamejskih in zdonskih Slovencev. Izdal je več bibliografskih knjig: Bibliografijo slovenkega periodičnega tiska v Italiji. Maj 1945–december 1980 (1983). Bibliografijo slovenskega tiska v Argentini. 1945–1987. I. del (1987), Bibliografijo slovenskega tiska v Argentini 1945–1990 II. del, časopisje (1990), Slovensko bibliografijo za Veliko Britanijo. 1. 1. 1975–1. 5. 2000 (2000), Slovensko bibliografijo za Kanado. 1932–2007 (2007). Pripravil je tudi dve publikaciji na gledališko tematiko: V domovini Jake Štoke. Amaterska gledališka dejavnost na Proseku in Kontovelu 1863–2004 (2004), Slovensko gledališče v Argentini. Ob 60-letnici zdonskega gledališkega delovanja 1948–2007 (2008).

Lepa Vida ob Srebrni reki je sad dragocenega raziskovalnega dela, ki osvetljuje tudi zelo malo znano in neraziskano kulturno delovanje prvih slovenskih, v glavnem primorskih emigrantov v Argentini (od leta 1882).

Delo temelji na požrtvovalnem in garaškem zbiranju podatkov in opisu gledališkega poustvarjanja, ne glede na ideološko in politično usmerjenost obravnavanih skupin, ki so v teku časa obogatile in ohranjale kulturno življenje Slovencev v Argentini.

Trst, 3. aprila 2012

Za komisijo
Marij Maver

Irena Husu

Nedotakljiva

Cikel je prejel prvo nagrado za poezijo na 40. literarnem natečaju revije Mladika

Nikjer te ni
in si vsepovsod
na mojih poteh,
med mostovi in razdori,
zdaj si jok
ali smeh,
radost ali
brezmadežen greh.

Vsepovsod si –
v temnih globelih,
jatah gručastih streh,
vsepovsod si v meni.
iščem te v vseh moških očeh.

Irena Husu

Ničesar
ne obžalujem –
vse sem razprodala,
v veter razpihala,
ti v prgišče dlani podala.

Še sem sama,
a ne obžalujem,
še si tam –
a ne objokujem.

Le prebolevam
neke globoke brazde –
še bolijo,
še skelijo.

**Kalejdoskop ljudi,
dame s temnimi lasmi,**
moški z brčicami,
drugi s trebuščki,
tretji pravi mačoti –
samozavestni
me slačijo z očmi;
ženske, sive miške
– neopazne, skrite,
jezikave smrklje,
mlade lepoticke,
kup otrok in
lopatk, žog in mam
in tatkotov z vozički,
non z vnučki ...

Kalejdoskop
ženskih in
moških usod,
vidnih - nevidnih
vezi, vrvi, verig,
vozlov strasti,
ljubezni, sovraštva,
ljubosumja ...

Kalejdoskop zgodb,
ob morju,
kjer se v soncu blešči
veliko srečnih ljudi.

Skozi kalejdoskop
se vrtijo filmi,
polni napetosti,
kriminalke ali le
španske limonade,
ljubezenske zgodbe,
komedije, tragedije,
...brbota,
ta svet živi.

Skozi kalejdoskop
obrazov, glasov,
smeha, trušča, gibov,
kapučinov
in pladnjev piva,
kokakol,
mokrih brisač ...
iščem tvoj korak.

Iščem te,
skozi kalejdoskop
usod,
prav tebe
moškega –
nepredvidljivega,
na zunaj
samozavestnega
in znotraj dvomljivega,
mehkega.

Še vedno te iščem,
kje se skrivaš,
ti stepni volk?

**Z ljubeznijo
me gledaš skozi
objektiv,**

izostriš lečo in oko,
da me narediš lepšo,
bolj žensko, zapeljivo ...

iščeš dobre kote,
osvetlitev, profile,
resolucijo,
umetnik moj.

*... jočem, potihlo, le
s solzami – brez glasu,
solze drsijo in drsijo,
skrivam jih,
le perle so, naj drsijo –
še in še – v samoti,
pri Mariji Brezmadežni,
naj drsijo biseri,
drugače ne znam več jokati,
le potihlo in naskrivaj ...*

Škljocaš in škljocaš,
z estetsko noto
umetnika
me delaš lepšo,
mlajšo,
vitkejšo ...

Kot, da sem kakšen model
ti poziram – igralka,
ker se od nekdanj rada
lepo oblačim
in preoblačim,
pa malce pačim ...
Še eno cigansko ruto
okrog pasu,
pa še eno tančico peščeno,
pa še eno fotko,
ki ni za v javnost,
umetnik moj ...

Dej, dej,
škljocaj še naprej
se ti bom smejala,
te zapeljevala,

škljocaj še naprej ..
se bom preoblačila,
malo hodila,
mal plesala,
mal poskakovala,
ti mežikala,
se hudovala,
težila,
... ti pozirala – kot
prava igralka,
starleta,
dej, dej,
... škljocaj na tej Rilkejevi
poti ...

kamenje in morje,
skale in previsi,
pa skočim mal na zid,
pa gor in dol,
po skali plezam,
ti se povzpneš v steno,
čez previs ...
A iščeš rožo mogoto
al neke čudeže,
tam v strmi steni,
nevarni, kamniti?

Saj je ta pot
»un miracolo«,
čudež stvarstva
narave ali božjega:
modrina morja,
belina kamnov,
sivina previsov –
spekter svetlobe
in jasno nebo ...

Se sončim,
poziram - se igram
uživam joj – kakšen žur je to
pa še malo se z belim
klobučkom spreham,
se ve kje ...

*Solze bolečine
in radosti so to,
nisem vajena dobrega...
Preveč = bilo gorja.*

Poznam le
poniževanje,
zasramovanje,
kamenjanje,
zasmehovanje,
pačenje ...
MOJE PODOBE.

Rodila sem se v napačnem
stoletju, v napačni državi,
v napačnem kraju,
v napačni deželi.

Kje si domovina TI –
ki si kakor zdravje?

*Nisem rojena za ta svet!
Nisem od tega sveta!*

Moje domovanje = Venera.
Ti z Marsa, jaz z Venere.
Poletiva daleč stran.
Santorini čaka.
= prava destinacija
za dva umetnika!!!

**Nikoli
mu ne povem,**
ko pride
ves svetel
v temi
in mlad
in neugnan.

Ko si me
zaželi,
sem prav tiha vsa,
ne pokažem
vsega veselja,
ko mi srce
zaigra.

Ne povem mu,
on ne ve,
nikoli vedel ne bo,
odkod ta
mehka, pritajena
oranžna svetloba.

Obuja ženskost v meni.
Nikoli mu ne povem,
naj tega nikoli
ne spozna.

Že dolgo ne vem,
kdo koga zdravi,
kdo komu nasvete daje,
kdo je učitelj
in kdo učenec,
kdo krvavi
in kdo je bolničar.

Že dolgo si
na čuden način
nežen z menoj.
Predolgo že
odmikaš se.

**Ne maram
dolgočasnih**
sivih, ravnih črt,
utrujenih medlih ljudi
z ohlapnim stiskom rok
in povešenimi očmi.

Rada imam
ljudi z radovednimi,
toplimi očmi,
rada te imam
v vseh sončnih ljudeh –
takih, kot si ti.

**Na livadi
tvojega nasmeha
počivam,**
dlje ne gre,
dalje ne morem,
dlje = MEJA nedotakljivosti,
kitajski ZID, bariera ...

V sproščenosti obraza,
namerno neobriti bradi
daješ vtis moškega –
ležernega, oddaljenega
v soncu tega dneva.

Ne vem,
zakaj spoštujem
to MEJO,
tvojo belo haljo,
temperaturni list,
štiri očke tako blizu na njem,
in navidezno hladen odnos
profesionalnosti.

Pozabila sem že:
V VOJNI IN LJUBEZNI
= VSE DOVOLJENO.

**Strune vsakdanjosti
so se vsrkale vame:**
kje je akord,
notno črtovje,
solfeggio ...

Kje sem,
kje si ti:
racionalist,
individualist,
TI,
ki poznaš
vse strani neba
in znaš najti
pravo pot
do zvezd..

Ne vodi
te zvezda severnica,
niti GPS,
le sila nemirna,
nevidna moč
te vodi tja,
kjer te nihče
ne pozna.

Irena Žerjal

Peta Avenija in smrtne zagate (ali »marmelada newyorških kolačev« - 4. del)

Drugega dne...

Podiva se skozi ginkobiloski drevored, se smejeva, vsevprek, čudnemu oblaku na nebu, moškemu v cilindru, njo pa še posebej spravlja v dobro voljo gibčne ženske v zelo pisanih klobučkih.

»Ženske se kinčajo s takimi slamniki prav povsod, kjer ne piha veter. Prisežem, da kakor sem v Evropi normalno delavna in zazrta v svoje ideale in ne v reprezentančnost, tako bom tukaj izbrala in si nataknila take klobučke alla Old Amerika, da boš še bolj dobre volje!«

Ona prasne v smeh, jaz pa se skoraj spotaknem...

»Zakaj misliš, da so ukradli torbico?«

»Zdi se mi, da je največ kriva neprevidnost! V vseh priročnikih piše, da je vsako vlemesto tudi prebivališče brezdomcev in tatov...«

»Ti si zelo obveščena, kaj se dogaja po svetu, kot vidim! Tista scena v ruskem bufetu je bila nekam realistična!«

»Vsakdo ima nekaj latentnih norosti!«

»Sem vseeno vesela, ker sem srečala svoje sanje!«

»Veš, neki evropski izobraženki bi pripisala sanje v duhu antike ali pa vsaj kaj v zvezi s Parizom, ne pa nekaj tako površnega, kot je vlemestni vrvež. Praktični melting pot – lonec brez pokrova med drugim. Da ne bi kaj eksplodiralo. Jutri si želim doživeti nekaj manj površnega. Grem z vlakom v Filadelfijo. Pojdi z mano!«

»Ne morem! Z Zdenko sem domenjena, da si ogledava zgodovinski odsek za dvajseto stoletje. Dosedanje vstopnice še vedno lahko uporabiva. Ona se mora tudi javiti na agenciji za izgubljene predmete. Morda so medtem kaj našli.«

»Nič hudega! Moja potovanja so najbolj očarljiva, ko se sama potikam v novih pokrajinah.«

»Srečamo se zvečer! Pojdemo malo kasneje na večerjo, potem pa na sprehod po živahnih predelih, kjer nastopajo razni orkestri tja do jutra. Tako pravijo!«

»Nič takega! Kot v Parizu!«

Seveda je Zdenka kot doma v evropskih prestolnicah, kamor pogostokrat potuje.

Pa je vendarle našla spremstvo! Gospod Aljaž je odpotoval z njo, medve z Zdenko pa naravnost v oddelek za XX. Stoletje. Za njo, ki ima okrog 24 let, je prvega pol stoletja in še kaj čez »popolna preteklost«. Dopovedujem ji, da sta bila tako slikar Dalí kakor naš Černigoj famozna, ko je ona hodila v osnovno šolo, a je niti to

dejstvo ne more prepričati. Sočustvuje kvečjemu z žrtvami tretje svetovne vojne, to je z ljudmi, ki so postali žrtve, ko je Jugoslavija razpadla.

»Če se kar sproti v nemajo bratomorne vojne, zlasti v Sarajevu, kjer imamo sorodnike, nima smisla, da bi jadikovala nad neznanimi junaki prejšnjih dob. Morali bi iskati češkoslovaški sistem, kako greš narazen po človeški poti.«

»Če se nekateri neradi pogovarjajo o svojem poklicu, ko so na dopustu, potem se jaz prav nikdar ne maram pogovarjati o vojni! Torej, naj bo po tvojem – kar iščeva, je popolna preteklost!«

Spet tavava med stopnišči, hodniki, kipi in turisti. Tedaj mi nekaj zadiši, nekaj, kar mi je ostalo v spominu iz ne vem katerega časa? In ni parfum kake mimoidoče gospodične ali gospe, ampak nekaj, kar spominja na neko kuhinjo. Ojoj! Ob vhodu v neko temno sobico visijo venci sibirskih gob. Posušeni, takih, ki smo jih v času moje študentske dobe zvečili, ko smo bili lačni. Nabavili smo si jih na ljubljanski tržnici od nekih emigrantov, ki so na stara leta bili našli prve branjevske stike z nekdanjo domovino. Tu so taki elementi razstavljeni in se spajajo z vonji starih papirjev, rokopisov in pisem slavnih osebnosti, obledele fotografije, kar je vse zame nezamenljiva dokumentacija, ob kateri sestavljam nekatere mozaike iz preteklosti.

Nekateri kamenčki so nevidni in ne bo nikoli znano, kakšne barve so. Pričajo o dobri družini, ki se je spojila v nadvse prijateljskem sozvočju. Lorca, Dalí in Buñuel so v tistem času sodelovali v duhu prijateljstva, predvsem pa so imeli zelo jasne pojme, kaj je v umetnosti plagiat in kaj izvirnost. Da se z nadrealizmom odpirajo nova vrata umetniških izražanj, jih je navdajalo s srečo. Kar navduševalo jih je izzivanje povzpenežev v politiki, zanemarili pa so svoje obrambne adute v vsej razgibanosti dogajanja. Najbolj nepreviden je bil Lorca, tako kot naš Kosovel v skoraj istem času in z istim lirskim zanosom, v isti ljubezni do poezije.

Tu so obledele, skoraj prepereli listi. Rokopisi in skice Dalijevih prapodob, prvi oglasi nadrealizma, Buñuelovi plakati...

Se pohvalim: »Že po videzu je ta soba dokaz za mojo trditev!«

Niti ne slišim, kaj govori Zdenka, ker sem preveč razburjena, kot žuželka, ki je odkrila najbogatejši cvet, silos sokov.

Beležim in mi je žal, da ne moreva fotografirati.

»Nič ne de! Na fotografiji bi lahko opazili le prepe-relost iz davnine!«

Tudi ob njenem komentarju ohranim hladno kri za vse, kar je izven te sobe. Potrpljenje je pač tisto, kar ohranja skladnost med generacijami. O tem smo nekoč debatirali po starih univerzah. Takrat sem se užalila, če so mi take zadeve očitali, sedaj pa je položaj obrnjen.

»Zdaj pa – kamor si želi tvoje mlado srce!«

»S tatvinami preizkušeno!«

»A stremeče v prihodnost, naj spregovori tudi v je-ziku sedanjosti.«

»Se ti spomniš filma Zajtrk pri Tiffanyju?«

»Greva!«

Čudno se mi zdi, da pred tako dragoceno palačo ni kogar. Vhodna vrata, kot v katerokoli hišo. Vem, da sem se v nadrealistični sobi pootročila od sreče, no, potem sem vseeno skušala malo uravnati neubogljive lase.

»Se mi zdi, da bi se morala vsaj približno urediti. Drugače bom žalostna!«

»Lep WC,« vzdihnem v obupu, kaj bom ugledala v zrcalu! Pa me nič ne moti, nemalo pa me začudi v kotu čepeča, zelo skodrana blondinka, ki je bolj zanemarje-na kot sem jaz, kar pa mi ne more biti v tolažbo. Spet si češem neubogljive lase, poiščem ruž, si skušam pravilno oblikovati rob ustnic, se vzravnam, si zavijam rokave, verjetno tudi malo vzdihujem. Blondinka me opazuje in se pokroviteljsko hahlja mojim grimasam.

Zdenka se je uredila in se zdi, da prihaja iz lepote-ga salona.

»Greva tja, kjer so lepša ogledala!«

Tako ždim pred eno od kozmetičnih vitrinic, posku-šam si z ružem popraviti skromni videz, se zarežim, vza-mem črtalo za veke in še nekaj šarim, a ne zares.

»Te zares ne zanimajo slike?«

Dvigalo je podobno takim, ki jih vsi poznajo iz fil-mov in poročilskih političnih scen, naju namreč dvigu-je kvišku, kvišku, do pinakoteke.

»Nisem pravilno razumela, če je četrto ali peto nad-stropje...«

»Kaj pa, če se znajdeva v Trumpovem privatnem stanu?«

Predstavlja se zelo lepi kustosinji, ki čaka pred raz-staviščno dvorano. Vsaj nama se zdi logično, da je ku-stosinja.

»Tu sem jaz doma,« reče in nama z roko pokaže na razkošno zbirko.

»Ampak! Saj ni mogoče! Tu imate ogromno Ertéja!«

»Najboljšo zbirko, seveda, tam pa si lahko ogledate njegove albume.«

»Jih lahko prelistam?«

»Prosim!«

Kar me je neverjetno šele tedaj iznenadilo, je lju-bljanščina lepe kustosinje. Ob presenečenju nad moj-im ljubim slikarjem nisem opazila, da se pogovarjamo v slovenščini. No, da, saj je ona sem poročena in to ne-dolgo. Tako enostavno!

Zalistam v lepo ohranjene skice, ornamente, risan-ke, opombe k vsem zaslovelim stilizacijam, ki jih je ne ravno bogati Erté beležil in vse priprave lepopisno spravljal na papir. Počasi se mi svita, zakaj je Milko Bambič cenil tega modnega likovnika bolj kot kdorkoli drug. Tisti, ki mu niso odpustili njegove posvetnosti, da se je namreč ukvarjal tudi z reklamami za vsakdanje gospo-dinjske artikle, niso bili nikoli lačni! Lačen pa je bil Erté in to večkrat. Bambič je vse to vedel in je kot ekstremni estet in neredno zaposlen večkrat goltal lakoto. Škoda, da tega večnega mladeniča ni več na tem svetu, ker bi bil vesel, ko bi mu pripovedovala o teh mojih srečanjih!

Tokrat je ganjena tudi Zdenka. Brska namreč po drugih podrobnostih. Prelepe zasanjane vile in rusalke iz Ertéjeve domišljije, prilagojene abstraktnim pravilnostim, ždijo na stenah v pravilni osvetljavi.

»Jaz bi se zahvalila kustosinji!«

»Kustosinj je zagotovo več!«

lševa kustosinje v sosednem prostoru, ki je nekašen budoar, kakršne nenehoma kažejo v televizijskih nadaljevankah, a z ogledali, ki so jih zagotovo pripeljali iz Benetk. Ni nikogar, in tedaj se zavem, da tavava v privatnih prostorih.

»Greva! Takoj, nemudoma v nadstropje s kozmetičnimi izdelki!«

Tudi Zdenka je v zadregi. Kustosinja ali celo soproga razkošnega lastnika te palače je verjetno presodila, da sva dve ljubiteljici umetnin, ki jih je sama cenila in so bile tiste pol ure samo nama na ogled.

»Ne, sedaj greva na oddelek z nakitom, prav tja, kamor sta šla tista dva Capotova junačka na zajtrk in si nista mogla kupiti niti prstančka. Capote je bil v tisti knjigi odkritosrčen in poučen, kot naš Cankar!«

Nič posebnega v zbirkah nakita, kar bi ne bilo že v drugih zlatarskih templjih, kamor sem šla večkrat »prodajat zijala«.

»Kaj si bova kopičili še občutek revščine!«

»Pogledamo z vzvišenostjo poštenjakinj!«

»Poglejmo!«

»Ojej, ruske ogrlice z rubini! Še vedno moda iz carskih časov!«

»Ni nenavadno, da je to modna muha sredi Združenih držav... Tu je še vedno velika skupina emigrantov,

ki, kot smo videli, obožujejo vse prastare ruske žlahtnosti. Sedanja država Rusija ima zagotovo več skupnega s slovenskimi razmerami in prebivalci, kakor s to v preteklost zaljubljeno aristokracijo!«

»V časnikih večkrat na dolgo in široko komentirajo moskovske razkošne promenade. Tam je več vredno, kar je tu vsakdanje. Morda so tudi dragulji postali mirovni simbol. Velikana se približujeta po tako ledeni hladni vojni!«

»Morda! A medve tukajle zares nimava kaj iskati. Saj so še druge razstave, ki jih ne bova tako kmalu smeje obiskati. Tudi malo vožnje po Hudsonu v tej sopari dobro de. In, zdaj sem šele radovedna, kakšen je Bronx od blizu. Tako, čisto za drobca bi si ga ogledala. Šli bi s podzemsko do tamkajšnje postaje, pa malo na desno in malo na levo, pa spet nazaj v to varno področje!«

»Prenevarno!«

»Te zares tako straši baubau?«

»Vsi vedo, da je tukajšnja podzemska prenevarna!«

»Greva le pogledat, kaj je tako groznega!«

»Varneje kot s podzemsko bi bilo vzeti taksi!«

To sem ponavljala, ko smo že bile v mračnem podzemlju. Že na stopnišču v prvem nadstropju pod mestnim tlakom so v naju bolščali brezdomci v dolgih umazanih plaščih z rokovnjaškimi pogledi! Strah pred hujšimi pojavi naju je pognal na svetlo, v omikani svet! Tako sva se odpovedali ogledu strašnega predmestja, a prav v njegovo katedralo so nas popeljali na skupnem izletu naslednjega dne. Šlo je za elitni ogled slavnega gospela.

SLOVENSKA PROSVETA in ZVEZA SLOVENSKE KATOLIŠKE PROSVETE

razpisujeta

XXXVIII. TEKMOVANJE ZAMEJSKIH AMATERSKIH ODROV

MLADI ODER

Tekmovanja se lahko udeležijo amaterski odri, ki delujejo v naši deželi. Tekmovanje traja do konca leta 2012. Izid bo javno razglašen ob slovenskem kulturnem prazniku februarja prihodnjega leta.

Skupine, ki se nameravajo udeležiti tekmovanja, morajo javiti svojo udeležbo enemu od obeh prirediteljev.

Za podrobnejša pojasnila in prijave se je treba javiti na naslov:

SLOVENSKA PROSVETA, ul. Donizetti, 3, Trst; tel. 040 370846; sp@mladika.com

ali pa

ZVEZA SLOVENSKE KATOLIŠKE PROSVETE, v.le XX Settembre, 85, Gorica; tel. 0481 538128

Peter Merku

Moje življenje v Nemčiji

XXXIII. Kanarski otoki

Z José Marí sva bila leta 1974 zmenjena, da se 18. novembra zvečer dobiva v določenem hotelu v Las Palmas de Gran Canaria. Direktni polet iz Nürnberga preko Frankfurta je trajal več kot štiri ure. Prispel sem kot prvi, zato sem ga raje počakal na trgu pred hotelom, ki so ga krasili fikusi, kakršnih do takrat še nisem videl. Bohotili so se kot pri nas divji kostanji.

Bilo je že temačno, ko je prispel tudi José Marí, tako da sva se podala na večerjo v bližnjo restavracijo, kjer sva se seveda tudi pogovorila, kako bova naslednjega dne predstavila Siemens lokalnemu energetskega podjetju proizvodnje in distribucije električne energije UNELCO. Predvideno je bilo, da se nato še istega dne vrneva domov, zato sva že zjutraj opravila svojo nalogo, šla s kolegi iz UNELCA na kosilo ... in že sva se morala posloviti. Žal mi je bilo, zapustiti Kanarske otoke brez vsakršne spominske fotografije. Zato sem prosil taksista, naj se kratko ustavi, da me José Marí fotografira. Naenkrat so naju obkolili otroci dveh razredov osnovne šole, ki so ravnokar šli mimo. A mudilo se nama je in nisva mogla čakati, da se oddaljijo. Navarro me je fotografiral, nakar sva pohitela v hotel, dvignila prtljago, se peljala do letališča in se vsak v 'svojem' letalu vrnila domov. V Las Palmas nisem prebil niti štiriindvajset ur, na poti sem pa bil več kot devet ur!

Naslednjega leta sem se vrnil, tudi tako na hitro, a z vmesnim postankom v Madridu, kjer sem zvečer bil gost pri gospe in gospodu Navarro, ki sta živela skupaj z očetom gospe, Maria del Pilár po imenu. Prvi hčerki je bilo ime Maria José, sinu pa Jesús. To so bila običajna imena v takratni Španiji. Šele druga hčerka je kasneje dobila 'laično' ime Begonia.

Problem, ki smo ga morali rešiti pri UNELC-u, je nastal, zato ker mreža ni bila več samo radialna, ampak delno tudi že zazankana, zaradi česar so potrebovali izpopolnjene zaščitne aparature, se pravi tako imenovane 'distančne zaščite', ki jih dotlej še niso imeli v obratovanju. Začel sem jim razlagati, kje bi jih morali namestiti ... kar sem opazil, da so moji trije so-govorniki postajali nemirni, nezadovoljni. Sumil sem, da morda ne vedo, kakšno funkcijo imajo te zaščite, zato sem jih vprašal, ali želijo, da jim razložim njihove funkcije in delovanje. Z navdušenjem so sprejeli moj predlog. Zaradi boljšega razumevanja sem želel skicirati na papirju, ki sem ga moral stalno obračati po mizi sem in tja v njihovo in mojo smer, ker so sedeli meni nasproti. Lažje bi bilo, če bi lahko risal s kreda na tablo, sem jim rekel. Rečeno, storjeno. Preselili smo se v bližnjo šolo, ki je popoldne bila prazna.

Tam sem začel razlagati zopet s kraja, ko eden izmed njih vstane in gre k telefonu. Le kakšno minuto kasneje prideta dva nova poslušalca. Začel sem še enkrat od začetka. Vstane drugi in gre k telefonu. Spet se nam pridruži nekdo. Slednjič sem imel pred seboj kakih dvajset pazljivih poslušalcev. Pa sem jih pobaral, ali ima kdo kakšno vprašanje: tišina. Počakal sem malo in se spomnil profesorja Gentiliniya na turinskem Politecnicu. Ko je zaman čakal na vprašanja, je imel navado reči: »Pomeni, da nisem bil dovolj jasen, torej bom ponovil.« Istotako sem storil tudi jaz. Začel sem spet od začetka, ponovil in risal. Na koncu sem zopet zaman čakal na kakšno vprašanje. Rekel sem jim, da tudi to razumem, ker bi se vsakdo sramoval, ko bi videl, da kak kolega drugemu nekaj šušlja. In naj ne začnejo rekoč: »Jaz

Zgoraj: transformatorska postaja UNELCa. Spodaj: Las Palmas de Gran Canaria - Spominski posnetek

bi imel neumno vprašanje.« Nobeno vprašanje namreč ni neumno, na vprašanje je treba gledati nevtralnno, saj se nihče ne rodi vsegaveden. In če bi opazil, da se kdo obregne ob kakšno vprašanje, bi jaz postavil njemu vprašanje, da se ne bi več smejal.

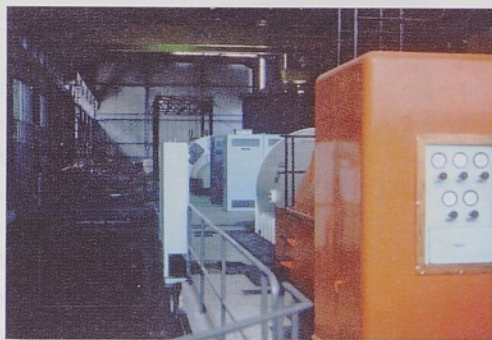
Dosegel sem, da so začeli spraševati to in ono in v pogovoru z njimi sem jim dokazal, da so stvar vendar razumeli in da si le niso upali misliti naprej do pravega zaključka, ker snov ni bila enostavna in zanje popolnoma nova. Po štirih urah, kolikor je trajala predstavitev, so mi zaploskali. Njihov šef Ramón Rodríguez Tomás je bil vidno zadovoljen. Ko sva kasneje šla skupaj vzdolž malega drevoreda, me je potrepal po rami in mi zaupal, da jim je konkurenca že poslala inženirja, ki jim je držal briljantno enourno konferenco v angleščini in stalno ponavljal, da ima njegova firma bogate izkušnje na tem področju, naj naročijo določene aparate, o katerih je prepričan, da bi bili zanje idealni. Čeprav oni niso veliko razumeli, so le uvideli, da s tistimi podatki ne bi bili sposobni izvesti projektov.

Sam sem jim predaval v španščini, sicer spake drani, vendar v njihovem jeziku, kolikor sem se ga utegnil naučiti na intenzivnem tečaju pri Siemensovi šoli v Erlangenu. Besede, ki so mi zmanjkale, sem enostavno nadomestil z italijanskimi, zaradi česar sem kaj kmalu postal 'el hombre que habla itanolo' (človek, ki govori italošpansko).

Ob povratku v Erlangen me je šef vprašal, če mi slimi, da bodo kljub razliki v cenah vseeno pri nas naročili. Iz prepričanja sem mu odgovoril: »Bodo!« Rezultat je bil sijajen: vsa leta, dokler sem bil še v službi, je UNELCO kupovala naše aparate.

Ko sva z Ramonom Rodríguezom hodila po drevoredu, sem se oziral po drevesih, če odkrijem kje kakega kanarčka, a niti enega ni bilo. Moral bi iti ven iz mesta, da bi videl divje kanarčke, ki imajo po naravi rjavo perje. A žal ni bilo časa, ker sem moral odpotovati. Na Kanarske otoke sem se tekom let vrnil več kot dvajsetkrat, ne samo na Las Palmas, ampak tudi na Tenerife, Lanzarote in Fuerteventura, vedno in izključno za delo.

Izkušnje z našimi aparati so namreč tam bile zanimive in dragocene. Na otokih je bilo večinoma zelo vlažno. Z morja, ki jih obdaja, so močni vetrovi prinašali s seboj sol, ki je povzročala precejšnjo ško-

Notranjost električne centrale Jinamár.

do. Izolatorje je bilo treba redno čistiti in železo je kmalu začelo rjaveti. Prve distančne zaščite, ki smo jih dobavili, je UNELCO vgradila v transformatorsko postajo na dokajšnji nadmorski višini. Nekoč so mi rekli, da en aparat v tisti postaji ne deluje dobro. Zmenili smo se, da pridejo naslednjega dne pome v hotel, prinesejo s seboj preiskovalno napravo in nekaj

merilnih inštrumentov, da gremo preverit delovanje. Prišla sta tudi šef oddelka Ramón Rodríguez in njegov namestnik Antonio Torres Santana. Navsezgodaj smo se v megli znašli pri postaji. Priključili smo preiskovalno napravo na okvarjeno distančno zaščito in začeli z merjenjem. Blizu nas, za kovinsko mrežasto ograjo, so stali trije napetostni transformatorji daljnovoda visoke napetosti. Naenkrat zaslišimo v enem od njih pokanje loka. Samo pogledali smo se in stekli kakor hitro so nas noge nesle proti zaprtim visokim železnim vratom postaje, saj je tisti hrup morda naja vljal, da bo transformator vsak čas eksplodiral. S tako močjo smo se zagnali proti vratnemu krilu, ki smo ga ob vstopu odprli, da sta dva od treh šarnirjev – očitno že popolnoma zarjavela – popustila. Vrata so poševno obvisela na srednjem šarnirju, tako da smo se morali skobacati iz postaje skoraj po vseh štirih, srečni, da ne bomo zapustili za seboj vdov. Kolegu Krabbeju se je namreč nekoč pripetila podobna nezgoda, ko je napetostni transformator nenadoma res eksplodiral in žal terjal smrtno žrtev. Mi smo telefonsko informirali centralni urad, kaj se je zgodilo, in priporočili, naj nemudoma poskrbijo za neobhodna popravila, ter si v bližnji restavraciji oddahnili od srečno prestane nevarnosti.

Buen provecho – Dober tek!

Intervju z Mitjo Jurnom

Pri založbi Mladika je lani izšla knjiga, ki je večročno nastala izpod peresa treh avtorjev, ki prihajajo iz različnih geografskih koncev, a ki jih veže ljubezen oziroma prava strast do dogajanja v prvi svetovni vojni. To so Mitja Juren z Goriškega, Tržačan Paolo Pizzamus in Nicola Persegati iz Verone. Zanimivo delo z naslovom Pozabljeni Kras. Ofenzive v jeseni 1916, zajema čas od šeste italijanske ofenzive avgusta 1916, ko je italijanska vojska prišla na zahodni rob Komenskega Krasa, do novembra istega leta, ko je v sedmi, osmi in deveti soški bitki zavzela Veliki hrib, Pečinko, Fajtji hrib ter vasi Lokvica, Opatje selo, Novo vas, Hudi Log, danes zapuščeni Lukatič in prišla na prag Kostanjevice. Publikacija predstavlja delovanje obeh vojska, italijanske in avstro-ogrske, in vsebuje veliko izvirnih fotografskih posnetkov iz preteklosti, fotografije današnjega Krasa, skic ter je posebno bogata s topografskimi kartami iz vojnega obdobja, ki so v tej knjigi prvič objavljene.

Delo je tudi posebno iz zgodovinopisnega vidika, saj so avtorji črpali iz italijanskih virov, in ne avstrijskih, kot je običaj za slovenske publikacije na to temo. Knjiga je namreč pred tremi leti izšla v italijanskem jeziku pri videmski založbi, v slovenščino pa jo je prelel Vinko Avsenak.

Mitji Jurnu smo postavili nekaj vprašanj v zvezi s tem delom.

▷ **Kako je nastala zamisel za to delo? Kako je potekalo šestročno pisanje – ali ste si avtorji tematsko porazdelili delo?**

► Knjigo z naslovom *Il Carso dimenticato* (Pozabljeni Kras) sta pred leti v italijanščini napisala Antonio Scrimali in Nicola Persegati. Zajemala je vse bitke, ki so se odvijale na Krasu med avgustom 1916 in oktobrom 1917. Ko je založnik Gaspari hotel delo ponatisniti, smo se odločili, da delo prevzamemo v roke mi in smo ga zato popolnoma predelali in obogatili z novimi podatki. To je bilo mogoče, ker se nam je v letih raziskovanja nabralo ogromno novega materiala. V tej novi knjigi smo vzeli v pretres obdobje od 10. avgusta 1916 tja do prvih dni novembra 1916, to se pravi polovica šeste bitke, sedma, osma in deveta bitka. Kot sem prej povedal, se nam je nabralo toliko materiala, da smo bili prisiljeni obdelati le to kratko obdobje. Tudi terensko je delo zelo omejeno: opisani boji v knjigi zajemajo območje od Mirna do Sela na Krasu in od Dola pa do pred Kostanjevice. Soavtor Nicola Persegati je bolj več v preučevanju dnevnikov, v katerih najdemo lahko zelo zanimiva pričevanja, Paolo Pizzamus je terenski človek in dobri poznavalec branja topografskih kart, jaz pa dobro poznam kraški teren. Skupaj pa smo hodili v Rim v državni vojaški arhiv, kjer

smo nabirali izvirne podatke o dogajanjih na tem območju.

▷ **Kaj je pri vas osebno sprožilo zanimanje za obdobje prve svetovne vojne: morda geografska bližina, sami ste namreč doma iz teh krajev, z Goriškega namreč, ali pripovedavanja starejših članov družine, nekakšno izročilo? In kdaj ste se začeli za to zanimati?**

► Po končani višji srednji šoli sem v roke vzel knjigo Maria Silvestrija Caporetto. *Una battaglia e un enigma*, ki je opisovala boje na soški fronti. V njej sem zasledil ogromno imen poznanih domačih

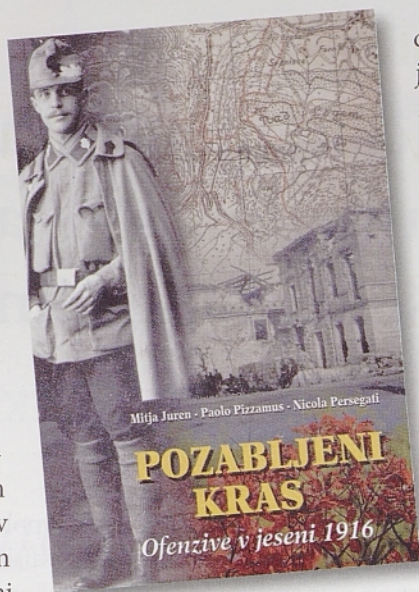

Mitja Juren.

krajev. Radovednost me je vodila do tistih zaselkov in območja, kjer je bilo vidnih še nekaj ostalin iz tistih časov: kaverne, rovi, strelski jarki, napisi, vklesani v kamnu ... To je še povečalo mojo radovednost. Z vneto sem začel prebirati knjige na to tematiko. Spominjam se, to je že več kot pred dvajsetimi leti, da sem kupoval vse knjige, ki so prihajale na trg, o prvi svetovni vojni. Istočasno sem se zavedal, da podrobnejših publikacij o tem (naših krajih) ni bilo. Začel sem zahajati v arhive, najprej v goriškega in potem ko sem vložil veliko vlog in prošenj sem končno prišel do osrednjega vojaškega arhiva v Rimu, ki je za raziskovalce, kot sem jaz, prava zakladnica dokumentov.

▷ Kako ste si nabirali znanje o tem dogajanju? Ali je delo na terenu, raziskovanje, obiskovanje krajev nujno potrebno za obvladovanje v knjigi omenjenih zgodovinskih dogodkov?

▶ Ko nabiraš podatke in raziskuješ predvsem vojaške zemljevide, je neobhodno potrebno, da dobro obvladaš tudi teren, kjer so se bitke odvijale. Ko prebiram tako tovrstno literaturo, opažam, da včasih avtor, večkrat odličen diplomirani zgodovinar, sploh ne pozna razmer kraja, o katerem piše. Trije soavtorji smo za svojo knjigo ubrali drugo pot. Vsak dogodek, ki smo ga v knjigi opisali, smo tudi preverili na terenu. Moram reči, da je enkratno

doživetje, ko najdeš dolino ali strelski jarek ali napis, ki si ga prej zasledil le na kakem arhivskem dokumentu. Povedati pa moram seveda, da smo tako jaz kot Nicola in Paolo amaterski zgodovinarji, točneje raziskovalci.

▷ Kaj nudi novega to delo na zgodovinskem področju?

▶ To je prvo delo v slovenščini, ki natančno opisuje, kaj se je na tem predelu Krasa zgodilo pred skoraj sto leti. Nabrali smo ogromno pričevanj, in kar je najvažnejše za dobro razumevanje poteka bitk, vojaške skice topografskih kart.

▷ Kot ste prej povedali, knjiga ponuja veliko natančnih vojaških in bojnih podatkov iz obdobja avgust–november 1916, vendar predlaga tudi nekaj itinerarjev. Koliko jih je in s kakšnim namenom ste jih sestavili?

▶ Knjiga vsebuje 5 poti-itinerarjev. Naše upanje je, da med branjem knjige v bralcu vzbudimo zanimanje, tako da se tudi sam odpravi na ogled terena, kjer so se te bitke odvijale. Kot sem že omenil, je za pisca nujno potrebno, da dobro pozna področje, o katerem piše, je pa tudi važno da se bralec spoprijatelji z okoljem, o katerem je govor v knjigi. Če nekdo prebira knjigo npr. v Ljubljani, Mariboru ali kje drugje v Slovenji in se mu porodi volja da obiše Kras, ima s pomočjo naše knjige na razpolago nekaj itinerarjev, ki ga vodijo v podrobnejše spoznavanje naše zgodovine.

Po prvi poti se lahko sprehodimo do kote 212 in okolice griča Nad Loggem. Druga pot je nekako podaljšek prve in nas vodi do doline "del Gelso" (dolina Murve), tretja je namenjena vojaškemu naselju pri Devetakih, četrta pa obisku bojišč "iz poletja in jeseni leta 1916" med kotoma 265 in 263 ter Velikim Hribom (kota 343). Zadnja pot nas nekako približa vasi Kostanjevica in obdela področje bojišč med Velikim Hribom, Pečinko in Fajtjim Hribom.

Zgoraj: knjiga *Pozabljeni Kras*.

Levo: Nicola Persegati in Paolo Pizzamus.

Tatjana Rejec

O neuresničenem atentatu TIGR-a na Mussolinija leta 1938 in še o marsičem ...

(Ob knjigi Boruta Rutarja **KRIK MAČEHE**)

Ne spominjam se, da bi se bila kdaj tako težko spravila k pisanju o neki temi, ki se tiče organizacije TIGR, kot tokrat ob najnovejši knjigi gospoda Boruta Rutarja *Krik mačehe* o name-ravanem, a ne izpeljanem atentatu na Mussolinija 20. septembra 1938 v Kobaridu.

Ker vem, da je mojemu pokojnemu možu Albertu Rejcu (1899–1976), v letih 1930–1941 političnemu vodji organizacije TIGR, boj proti načrtnemu raznarodovanju Slovencev pod fašistično Italijo pomenil centralno temo njegovega življenja, zaradi ka-tere se je v najlepših moških letih odpovedal karieri in družini, se čutim dolžna oglasiti se.

V knjigi je polno zavajajočih trditev, ki pričajo o avtorjevem povsem zgrešenem načinu razmišljanja. Človek ima vtis, da se mož ogreje za neko razlago in pri tem ignorira vse druge že objavljene vire, ki pa jih sicer na koncu knjige navaja med arhivskimi viri in literaturo. Če avtor ne soglaša s trditvami v literaturi, ki jo navaja, ima vso pravico do tega: moral bi pač navesti dejstva ali vsaj vzroke, zakaj je drugač-nega mnenja, skratka, utemeljiti, zakaj misli tako kot misli. Tako pa napravi vtis otroka z bujno domišljijo, ki ima vso pravico, da si svet razlaga po svoje. Avtor z

nikomer ne polemizira, si pa svet in dogodke razlaga po svoji zamisli, saj živimo v demokraciji in ne več pod prisilo komunizma.

Začnimo s čudno zmešanim Rutarjevim kome-n-tarjem k zaslišanju Rejca jeseni leta 1953. Avtor Rejcu očita, da iz strahu pred Udbo noče govoriti o svojem ilegalnem delu v organizaciji TIGR, ampak »nakla-da« o postranskih zadevah. Tako denimo napiše:

»... politična policija leta 1953 ... so mu poslali pisni vprašalnik. Rejec je na vprašanja tudi pisno od-govoril. En izvod je nato predal, iz kopije drugega pa je sestavil biografijo z naslovom Odgovori na vprašal-nico. Elaborat je nato celih 46 let po svojem nastanku dočakal objavo šele leta 1999, in sicer v knjigi Domo-vina, kje si? ob Rejčevi stoletnici rojstva. Ni potrebno, da je bralec dober poznavalec TIGR-a, da kmalu opa-zi, da so izjave poznavalsko gratinirane in je kopica imen in dogodkov namenoma obložena s strankarski-mi spletkami, spopadi, kapricami, zamerami in ko-rupcijo. Se pravi z zadovoljivo zalogo sicer zanimivih podatkov, za katere je zaslišani pravilno predvideval, da bodo zadovoljili zanimanje policije.«

Oglejmo si, kakšnih primerjav je v naslednjem sposoben naš zgodovinar, kam ga zanese njegova do-mišljija, ki ji ni meja:

»Po drugi strani pa je Albert Rejec kot nekdanji vodja demokratičnega protifašističnega gibanja TIGR, po funkciji ekvivalenten vlogi Ivana Mačka Matije ali Zdenke Kidrič v OF leta 1942 med komunisti, na-menoma zamolčal zelo pomembne odločilne vojaške in gverilske operacije, s katerimi je TIGR nameraval osvoboditi Primorsko in jo priključiti matici Sloveni-ji. Za primerjavo, kako drastično je pomanjšal svojo dejansko vlogo, si lahko predstavljamo, da bi deni-mo Ivan Maček po vojni v svoji razlagi Osvobodilne fronte namenoma izpustil podpis Dolomitske izjave februarja 1943, s katero je komunistična stranka pre-

Slavolok v Volčah, na cesti v Kobarid.

← vzela vodilno vlogo v NOB. Nato bi izpustil komunistično revolucijo, to je politično-komisarsko vodenje partizanske vojske in NOB pod taktirko komunistov. Zanimal bi tudi nasilne zaplembe hrane in blaga, s katerimi se je v veliki meri preživljala partizanska vojska. Nazadnje bi »spregledal« tudi oboroženi boj NOB ter bi OF opisoval le kot taktično kulturno akcijo, kot bralno društvo. Prav to je naredil s TIGR-om Albert Rejec pred Udbo.»

V nadaljevanju tega odlomka si Rutar takole izvirno razlaga strah slovenske partije pred tako imenovano mitologizacijo organizacije TIGR:

»Vlogo TIGR-a je po vojni pomanjšal pred Udbo do te mere, da se je izognil sodnemu procesu. In iz tega izhaja tudi 'mitologizacija' TIGR-a. Namreč, ker so člani TIGR-a sami od sebe minimalizirali vlogo, pomen in načrte TIGR-a, so tudi zgodovinarji, ki niso bili seznanjeni s strategijo osvoboditve Primorske, opozarjali javnost, naj TIGR-u ne pripisuje velike vloge, saj ga s tem 'mitologizira'.«

Ali je možno, da je Rutar povsem spregledal (?), pozabil (?), zamolčal (?) Rejčeve izjave Udbi v Beogradu takoj po vojni?

Kaže, da je Udba do leta 1953 izčrpala vsa vprašanja v zvezi z Rejčevim ilegalnim delom in angleškimi tajnimi službami in ji je v tej seriji vprašanj šlo predvsem za njegovo politično delo med Slovenci na Goriškem v dvajsetih letih preteklega stoletja, preden so bili prisiljeni zateči se v ilegalo; in nadalje za vprašanja o legalni organizaciji Zveze primorskih emigrantov v Beogradu, ki jo je vodil dr. Čok. Rejec tu ni imel česa »namenoma zamolčevati« ali skrivati, kot trdi avtor. Iz odgovorov je razvidno, da je na konkretna oštevilčena vprašanja (ki pa niso

ohranjena) dajal konkretne oštevilčene odgovore, ki so tako tudi objavljeni v Rejčevem zborniku. Tudi ne vem, od kod B. Rutarju misel, da je Rejec iz druge kopije odgovorov sestavil svojo biografijo. To zaslišanje osem let po koncu vojne je bilo zadnje, pri katerem so ga spraševali o njegovem predvojnem političnem delu, nekakšen »postržek«. Odtlej jih je zanimalo samo še njegovo povojno zadržanje: njegovi komentarji o stanju v državi, ali zbira okoli sebe bivše tigrovce in če piše zgodovino organizacije TIGR.

V zvezi z Rutarjevim komentarjem, da se je ob tem zaslišanju Udba odločila za nekoliko bolj uglajen pristop do njega, pa tole: V Rejčevem zborniku sta objavljene fotokopiji dveh pozivnic Tajništva za notranje zadeve v Ljubljani, da naj se Rejec osebno javi. Na prvi pozivnici, 9. oktobra 1953, ob 9.30, na razgovor in na drugi, 19. oktobra 1953, ob 10. uri, na zaslišanje. Bila sem prisotna, ko mu je poštar na Inštitutu za narodnostna vprašanja izročil prvo pozivnico. Dobro se spominjam, s kakšno jezo je, sicer vedno obvladani Rejec, vrgel pozivnico na pisalno

mizo. Iz tega sem sklepala, da je bil že dostikrat klican na Udbo. Ker se prvemu vabilu ni odzval, je na drugo pozivnico potem reagiral in po vrnitvi s policije en teden v pisarni vse dopoldne na roko pisal odgovore na seznam vprašanj, ki jih je prinesel s policije.

Zasliševanja o Rejčevem političnem delu pred vojno so se torej vlekla osem let. V Beogradu so ga aretirali že pred koncem vojne februarja 1945 na zahtevo slovenske Udbe, potem ko so Rusi zasedli Beograd. Zaprt je bil od začetka februarja pa do konca aprila ali začetka maja, ko so ga zasliševali podnevi in ponoči. Vse njegove trditve oziroma izjave, ki jih je dajal v teku teh tednov, so skrbno preverjali, če se ujemajo med sabo, če so verodostojne. Zlasti so jih zanimale njegove zveze z zahodnima silama Francijo in Anglijo. Ta pričevanja je potem dopolnil še marca 1946, ko so ga posebej zato poklicali iz Ljubljane v Beograd.

Kolikokrat je bil potem zaslišan v Ljubljani, ne vem, saj vsa zaslišanja niso dostopna v ljubljanskem arhivu, pa tudi datirana niso vsa in mnogo prefotografiranih dokumentov v zvezi z Rejcem je

Duce na limuzini, ko se z griča nad Kobaridom po odprtju kostnice padlim v prvi svetovni vojni vrača na osrednji kobarški trg.

Mussolini poljublja slovensko deklco – domačinko Tatjano Miklavič, ki mu je pred govorom v Kobaridu izrekla dobrodošlico.

povrhu še nečitljivih. Vem, da sta ga med drugimi zasliševala Ivan More - Žan in Edo Brajnik in da je v času dachauskih procesov Udba v Tolminu po naročilu Miloša Bučarja iz Ljubljane konec maja 1948 pripravila načrt za Rejčevo likvidacijo (več o tem v knjigi T. Rejec: *Partija in tigrovci. Medvojna in povojna usoda nekaterih vodilnih tigrovcev*).

Glavnina beograjskih zasliševanj je izšla v knjigi avtorjev A. Rejca, T. Černača, J. Vadnjala (in ne Tatjane Rejec kot napačno navaja B. Rutar) z naslovom *Pričevanja o TIGR-u* (Slovenska matica, 1995). Iz knjige je še kako jasno razvidno, da je TIGR bil boj na življenje in smrt s fašistično Italijo, o »kulturni akciji« in »bralnem društvu« pa niti sledu! Kot sem napisala v uvodu k *Pričevanjem*: kar je Rejec povedal Udbi, je res, še zdaleč pa ni povedal vsega.

Navajam primerek iz Rejčevih pričevanj. Nanaša se predvsem na leto 1940:

»Blizu meje na jugoslovanski ali pa na italijanski strani so nas čakali v kakšni gozdni kočici ali pastirski bajti naši tovariši, ali pa smo jih čakali mi, da so prišli iz Italije. Zelen, ki je imel kot tehnik izkušnje z eksplozivi, je razlagal, kako uporabljati eksploziv, kako ravnati z njim in o njegovi moči. Od Baileyja sem dobil tudi manjšo knjižico, ki sem jo prevedel v slovenščino; v njej so bili tehnični podatki o eksplozivni moči materiala. Zelen je razlagal, kje je treba namestiti eksploziv na progi, kje na mostovih in kje v zgradbah. Eksploziv je spadal v vrsto nitrotoluola. Na terenu, v gozdu je delal praktične poskuse z majhnimi količinami in vsakdo je nato poskušal to ponoviti. Naši tovariši so počenjali ilegalne stvari, sicer pa so živeli legalno življenje, kajti vstaje še ni bilo. Material so odnesli v bližnje vasi, kjer so osnovali skrivališčne baze. Z voditelji posameznih odsekov smo se dogovorili, kje bi lahko napadli kak lahko dostopen vojaško pomemben objekt.« Itn., itn.

Za Boruta Rutarja pa vsebina teh *Pričevanj* kratko malo ne obstaja, čeprav omenja ta naslov med literaturo na koncu svoje knjige. Rejec mi je večkrat jasno in nedvoumno povedal, da je začel sodelovati z Angleži takoj, ko se je začela 2. svetovna vojna septembra 1939. V *Pričevanjih* tudi na več straneh pove, kdaj in zakaj je začel sodelovati z angleškimi tajnimi službami, s kom in kako je sodeloval.

V zborniku Goriškega muzeja št. 29/2000, ki je izšel leta 2004, sem objavila spis *O povezavah TIGR-a z Angleži v letih 1939–1941*, v katerem pišem: »Zvezice TIGR-a z Angleži so bile vse vzpostavljene jeseni 1939 po izbruhu druge svetovne vojne.« Avtor omenja ta članek med literaturo, ne polemizira pa z njim, ampak ta podatek kratko malo – ignorira. TIGR je sodeloval z Angleži, dokler je organizacija še delovala, to se pravi poldrugo leto vojne, v času njihove najhujše stiske, ko je Hitler zasedel pol Evrope in je bila Anglija po porazu Francije povsem sama, da bi jih v zameno po vojni v mirovnih pogajanjih Velika Britanija podprla v njihovih prizadevanjih za priključitev Primorske Jugoslaviji.

Edini preživeli vir o tigrovskih pripravah za atentat na Duceja je Just Godnič (1908–1990), član izvršnega odbora organizacije TIGR, Zelenov sodelavec in pomočnik. V tistem času sta živela pod isto streho v hiši Zelenovih staršev na današnji Dunajski cesti 88 v Ljubljani. Tigrovec Tone Rutar (1905–1997), učitelj po poklicu, je deset let po vojni ali še pozneje z veliko vztrajnostjo začel zbirati podatke pri tigrovcih o njihovem delu med vojno. Leta 1975 je v Tolminskem zborniku objavil pregleden spis *Kratek pregled delovanja ilegalne organizacije TIGR na Tolminskem 1927–1940*, v katerem po pripovedovanju Justa Godniča na kratko opiše tudi priprave na atentat. Isti vir, torej zapiske Toneta Rutarja, je uporabil tudi Borut Rutar v svoji knjigi *Krik mačeh*, kjer vplete v opis Godniča, Janka Klavoro (1912–1991), ki je na Kavsovo željo po neopravljenem atentatu bombo razstavil, in tigrovca Slavka Tuto (1908–1980), ki mu je Klavora med vojno v ječi povedal, da je bil na razstavljeni bombi napis, za katerega je Klavora predvideval, da je angleški, ni si pa zapomnil besedila. V tistem času Klavora še ni znal angleško. Jaz osebno sem se o delu v organizaciji TIGR intenzivno pogovarjala z Godničem v seriji obiskov pozimi 1976/1977 po smrti moža Alberta Rejca. Takrat mi je Godnič najodločnejše zanimal, da bi bili v zadevo vpleteni Angleži ali da bi bila bomba angleške izdelave.

Zelen kot vojaški vodja organizacije TIGR je sam naredil načrt za to bombo: bil je študent tehni-

ke na ljubljanski univerzi in je to svoje znanje izpopolnil ob dveh bivanjih v Parizu: prvič spomladi in poleti leta 1930 v času aretacij na Primorskem pred bazoviškim procesom skupaj s Črnačem, ko jima je grozila nevarnost, da ju na zahtevo italijanske vlade jugoslovanska vlada izroči Italiji; in drugič ob podpisu akcijskega pakta z italijansko KP poleti leta 1936. Ob teh obiskih se je seznanil s profitašistoma Carlom Rosselijem, pripadnikom gibanja *Giustizia e libertà*, ki je tako kot TIGR zagovarjalo aktiven boj proti fašizmu, in z Raffaelom Rossettijem, nagrajencem z zlato medaljo, ker je med prvo svetovno vojno v Pulju potopil avstrijsko admiralsko ladjo *Viribus Unitis*.

Po Zelenovem načrtu za ta peklenški stroj bi ga atentator nosil na telesu skritega pod obleko in ga aktiviral s pritiskom na gumb v zapestju. Godnič mi je povedal, da je Zelen en del naprave dal izdelati pri enem obrtniku v Ljubljani in drugega pri drugem, da ne bi nihče zasumil, da gre za peklenški stroj. Just mi je opisal napravo bolj kot nekak oklep kot pa pas, po katerem bi se lahko na primer pretakala topla voda za ozdravitev revme. Godnič je bil zraven, ko so napravo predali Kavsu na pokopališču blizu Čezsoče.

Sprva so načrtovali, da bodo ostrostrelci streljali na Mussolinijev avto z gozdnatih pečin med Tolminom in Kobaridom. Po tem načrtu bi bil uspeh streljanja precej tvegan, bi pa po opravljenem dejanju omogočil pobeg. Godnič je posebej poudaril, da se je Kavs prostovoljno javil, da bo on izvedel atentat, da bo sredi kobariskega trga skočil pred počasi se vozeči ducejev avto, sprožil bombo ter tako pogнал sebe in Mussolinija v zrak. Nastopil je tako pre-

pričljivo, da je prepričal Kravanjo, ki je bil zelo ponosen nanj, saj je bil po tej varianti uspeh zagotovljen. Just je trdil, da je Kravanja potem prepričal Zelena o resnosti Kavsove namere, da se Kavs in Zelen nista osebno domenila o tem. Kot mi je dogodke opisal Godnič, si je Kavs sicer oprtal napravo, a si je zadnji trenutek premislil in ni sprožil bombe. V različici, ki jo je objavil Tone Rutar v *Tolminskem zborniku*, ostane to vprašanje odprto. Omenja pa mačeho, ki ga je, ko je stopila v sobo, ujela prav v trenutku, ko si je za vajo natikal napravo. Zagnala je vik in krik, da hoče France ubiti Mussolinija, Kavs pa je nato napravo skril. Godnič je menil, da je bil Kavs premehak človek, pesnik, ki ni bil sposoben izvesti takega dejanja.

Vsi viri pa so si edini, da Kavs sam o tem neatentatu ni nikdar spregovoril z nikomer.

Zgodovina Evrope je tekla svoj usojeni tek, kot ga poznamo. Gledano s krajevnega stališča: slovenski šolski otroci, zbrani na kobariškem trgu, so ostali živi in celi in slovenskega krajevnega prebivalstva Italijani takrat niso pobili ali izselili. Ko mi je Rejec omenil ta dogodek, je pripomnil, da je bilo, gledano za nazaj, bolje, da ni prišlo do atentata, ker bi bile posledice italijanskega maščevanja prehude.

Če se sedaj lotim še zvez z Angleži. Edini oprijemljivi vir za trditev, da so bili Angleži vpleteni v nameravani atentat, kot to prizna tudi B. Rutar, je že omenjeni Kavsov prijatelj in tigrovec Klavora, po poklicu čevljar. Po neatentatu je razstavil bombo in na njej našel napis, za katerega je menil, da je angleški. Med vojno je v ječi tigrovcu Slavku Tuti povedal svojo tezo o angleškem izvoru bombe. Tuta je leta 1938 sicer živel v

Trstu in ni imel nič opraviti s to zadevo, a je verjel Klavori. Po trditvah Slavka Tute in njegovega sina Igorja je Klavora prvič pisno omenil to svojo ugotovitev 27 let po dogodku, leta 1965 v *Primorskem dnevniku* in nato še v *JK* (Jadranskem koledarju) za leto 1971. Sama v obeh navedenih tiskih nisem našla ničesar. Verjamem pa, da je Klavora o tem nekje pisal. Toda preden ne ugotovimo točno kje, pisne potrditve avtorja za to zaenkrat ni.

Zaradi nepopolnih oziroma tehnično razlikujočih se opisov bombe, da je bila dvodelna oziroma tridelna, B. Rutar celo špekulira z idejo, da sta obstajali dve bombi: ena manjša tigrovske izdelave in ena večja angleške, ki da je bila posebno močna.

Tuta v geslu *Franc Kavs*, ki je izšlo v *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu* leta 1982, o tej zadevi med drugim piše naslednje: »Tigrova zamisel je bilo angleško ali francosko delo, kot je bila trojna bomba angleške izdelave. To je bilo razvidno na bombi sami /.../ pobudnik /.../ Anglija, je bilo orožje, bombe in razstrelivo angleškega izvora, ki je prihajalo, vsaj v letih 1939–40 v Beograd, kot piše tudi Ferenc v svoji knjigi o organizaciji TIGR.« Tuta torej tu prizna, da so zveze organizacije TIGR z Angleži potrjene šele od leta 1939.

V knjigi Marte Verginella in Milice Kacin-Wohinz *Primorski upor fašizmu 1920–1941* iz leta 2008 Kacinova na kratko piše tudi o tem tigrovskem neizvedenem atentatu na Mussolinija leta 1938. Pri tem navaja zapis iz povojnega elaborata o špijonaži republiške notranje uprave, »da je atentat odsvetovala britanska obveščevalna služba, ker bi utegnil razkriti njeno mrežo v Italiji«. Verjetno gre

za sorazmerno obširen spis o organizaciji TIGR, ki sem ga pred leti zasledila v arhivu in ga je napisal Žan More, eden glavnih izpraševalcev in raziskovalcev pri dachauskih procesih. Je zmes dejstev in domišljije, izdelek človeka, ki je povsod videl špijone in špijonažo, tipičen izraz atmosfere med udbovci v tistem času.

Na tem mestu je treba posebej opozoriti, da na drugem tržaškem procesu decembra 1941, na katerem je bil med obtoženci tudi Franc Kavš, ki so ga prav zaradi atentata najprej obsodili na smrt in pozneje na dosmrtno ječo, vprašanje o vpletenosti Angležev v ta atentat sploh ni bilo postavljeno.

B. Rutar v svoji knjigi sicer trdi, da obstajajo »neizpodbitni dokazi«, da je TIGR leta 1938 delal z Angleži, ne da bi avtor te dokaze tudi navedel. Kot

prizna, sta Rejec in Godnič edini merodajni priči za dejansko resnico o poteku priprav za atentat. Z obema sem se pogovarjala o gibanju TIGR in iz razgovorov je razvidno, da leta 1938 še niso imeli zvez z Intelligence Serviceom (SIS, MI6), ne s sekcijo D poznejšega SOE.

Za B. Rutarja je značilno razmišljanje, da TIGR sam od sebe ni bil sposoben nobenega podviga. Osnovna misel, ki se vleče skozi vse avtorjevo prepričanje o vpletenosti Angležev in posledično v tako prepričevanje bralca, je, da TIGR niti tehnično niti psihološko ni bil dorasel taki zamisli. Glede psihološke trdnosti njihovih odločitev pa v premislek tole: ilegalci, ki so zastavili vse svoje delovanje, svojo kariero in status v družbi, so ljudje, ki so povsem v službi svojih zamisli ter sodelujejo z drugimi organizacija-

Drago Štoka

Franc Kavš in njegovi notranji boji

Ko sem bil na premieri Kobarid '38, ki jo je naše slovensko gledališče posvetilo zgodovinskemu dogodku, ko bi moral biti septembra 1938 izvršen atentat na Benita Mussolinija, so me obhajali različni občutki. Že pred premiero sem bil v skrbeh, kako bo gledališki ansambel interpretiral duh tistih za nas Slovence v Italiji tako trpkih časov. Po zaslugi režiserja, mladega Jerneja Kobala in seveda avtorja teksta, pisatelja Dušana Jelinčiča, pa nisem od premiere odhajal z grenkim priokusom v sebi. Predstava je bila zanimiva, verodostojna, na trenutke tudi napeta in z zgodovinskega kota povsem objektivna. Tudi iskanje razlogov, zakaj se kandidat za atentat ni odločil za usoden korak, ki bi gotovo imel svetovni odmev v takratnem času, je bilo natančno, sprejemljivo tudi s človeškega vidika potencialnega atentatorja, mladega, politično in narodnostno zagnanega Franca Kavsa.

Franca Kavsa sem osebno poznal. Maja 1968 sem bil izvoljen za deželnega svetovalca Slovenske skupnosti. Seje deželnega sveta smo takrat imeli štirikrat tedensko. Na njih so bili prisotni tudi časnikarji, med njimi Franc Kavš za Primorski dnevnik. Skoro dve leti sem ga torej redno videval, z njim tudi izmenjal kako misel. Večkrat mi je dejal, da je o mojih posegih v deželnem svetu skušal vedno objektivno pisati (in to je bilo res!), a o vidljivosti članka in poudarka v naslovih pa da on nima

nikakršnega vpliva. Stvar je bila taka, da so deželni svetovalci, ki so bili v dveh levičarskih strankah, takrat v KPI in PSI, imeli vedno veliko večji poudarek v slovenskem dnevniku, kot so to imeli moji posegi. Jaz se za to nisem vznemirjal, zanimivo pa je, da je Franc Kavš na štiri oči meni večkrat izrekal svoje nesoglasje s takim časnikarskim pristopom našega edinega dnevnika.

Franc Kavš ni meni nikdar niti besedice spregovoril o načrtovanem, a neizvedenem atentatu na Dučeja, sem pa za to spodletelo dejanje večkrat slišal govoriti njegove vrstnike, predvsem dr. Franeta Tončiča, s katerim sta bila na drugem tržaškem procesu obsojena na večletne zaporne kazni.

Meni je dr. Frane Tončič večkrat zatrdil, da se Franc Kavš ni hotel razstreliti v Kobaridu, ker je na mesto, na katerem je bil, nepričakovano prišlo veliko število šolarčkov in celo otrok, ki so posečali otroški vrtec, takrat državni »azil«.

Dejstvo je, da je Franc Kavš vse življenje za ta spodleteli atentat notranje trpel in mu je bilo življenje do zadnjega (umrl je star komaj 57 let) povsem zagrenjeno, najbrž doma, v službi gotovo, med prijatelji in sovratniki domnevam, da prav tako.

Dobro se spomnim začetka leta 1969, ko je med nas prišla tragična vest, da se je v Pragi samosežgal Jan Palach. Predsedstvo deželnega sveta je sklenilo,

mi le, če in v koliko to služi njihovim ciljem. Zato je bil vedno in povsod temeljni postulat organizacije TIGR ohraniti samostojnost akcije.

Že leta 1999 je B. Rutar v *Svobodni misli* in *Primorskih srečanjih* (št. 225/2000), v članku *TIGR in komunistična partija*, v katerem je komentiral akcijski pakt organizacije TIGR s Komunistično partijo Italije, fantaziral o »njuni globoki soodvisnosti«, o »kar vojaškem tovarištvu«, o »skupni nesreči«, o »slovesu priljudne politične smeri KP Italije«, o »nesebičnem prijateljskem razmerju« (več o tem v *Primorskih srečanjih*, št. 228/2000). Po njegovem je TIGR lahko deloval le pod vplivom nekega zunanega dejavnika ali Jugoslovanske obveščevalne službe, jugoslovanskega kraljevega dvora, italijanskih komunistov v Parizu,

Angležev – skratka, brez tuje iniciative ni šlo.

Zgodovinar Mark Wheeler, ki ga je pred leti Velika Britanija zadolžila za raziskovanje delovanja tajnih britanskih služb med drugo svetovno vojno v Jugoslaviji, mi je na moje vprašanje, kaj meni o vpletenosti Angležev v atentat na Mussolinija, sporočil, da Anglija leta 1938 ni bila pripravljena na vojno in z atentatom na Mussolinija ne bi tvegala njenega izbruha. Presenetil pa me je z izjavo, da angleške tajne službe v tistem času tudi niso bile sposobne izdelati bombe in jo poslati tigrovcem. Stari Intelligence Service se je ukvarjal s špijonažo, SOE, ustanovljen posebej za sabotaže po zasedeni Evropi, pa je takrat obstajal šele kot zamisel, v povojih, ter je postal opravično sposoben šele julija 1940, ko ga je Churchill tudi formalno ustanovil.

(dalje) →

da se bo tega tragičnega dogodka spomnilo s krajšo komemoracijo. O samomoru Jana Palacha, ki je dal svoje življenje za češko demokracijo in svobodo, smo spregovorili načelniki svetovalskih skupin, tudi jaz za Slovensko skupnost. Ko sem kar v naglici vrgel nekaj svojih misli na papir, sem se o vsebini le-teh skušal s kom pogovoriti. Bilo je vse tako naglo. V važnem posegu sem moral pretehtati pravilnost svojih besed. Pa mi pogled gre na Franca Kavsa, ki je sedel nedaleč od mene, v klopih rezerviranih za časnikarje, in šel sem k njemu, mu pokazal napisani tekst. On ga je v miru prebral in rekel samo en kratek stavek: »Dobro ste napisali.«

Kmalu zatem mi je predsednik sveta Michelangelo Ribezzi, to je bilo 1. februarja, dal besedo in spregovoril sem o Janu Palachu in njegovem samožrtvovanju za svobodo češkega naroda.

»Gospod predsednik, gospodje svetovalci!

Slovenska skupnost se ne ukvarja z mednarodnimi dogodki, ker ni to v njenem programu in njenih ciljih. Ampak ko gre za teptanje osnovnih pravic človeške svobode, pa je neomajna na svojem stališču obrambe pravic, ki jih brutalno

teptajo določeni režimi. Z žalostjo v srcu smo videli, kako težki oklepniki teptajo pravice in svobodo posameznikov, družbe, naroda. Z žalostjo v srcu smo prisostvovali, nemočni in nebogljeni, samosežigu Jana Palacha, ki je svoje mlado življenje daroval za svoje ljudstvo, za svoj narod, za češki narod.

Samo če bomo kdaj premagali zlo, ki uničuje našo svobodo in krati naše pravice, bomo lahko rekli, da gremo novim časom naproti, da

gremo naproti boljši bodočnosti vseh narodov, da gremo naproti časom miru, resnične enakopravnosti med narodi, svobode in enakosti med nami, kar diktature kratijo, zatirajo, uničujejo.«

Danes čutim, da je v tistem trenutku, ko sem govoril v deželnem svetu, Franc Kavs s svojo mislijo šel v tiste za mnoge že davne čase, zanj pa še vedno tako blizu, v čase, ko so s prijatelji Danilom Zelenom, Ferdinom Kravanjo, Godničem, in drugimi pripravljali atentat na Mussolinija, ko bi se Franc Kavs moral razstreliti, a tega zadnji hip ni storil. Zakaj? Z nenadno smrtjo na asfaltu tržaške ulice, ko se je vračal domov od dela na Primorskem dnevniku, je Franc Kavs ponel s seboj v grob tudi resnico o neizvršenem atentatu, resnico, za katero je vedel samo on. Tako kot sta za storilca atentata na Danico Tomažič in Stanka Vuka vedela samo onadva, saj sta ga pred strelom gledala v oči in spoznala. Tudi z njuno smrtjo je resnica šla v grob in bo skrivnost storilca ali storilcev krvavega atentata na ulici Rossetti v Trstu za vedno ostala tragično skrivnostna, tako kot bo ostala za vedno nepojasnjena odločitev Franca Kavsa v Kobaridu septembra 1938.

Franc Kavsa.

Rejčeve pripombe na koncu njegovega opisa Udbi v Beogradu o tem, kako so jih Angleži zalagali z eksplozivom, torej niso bile namenjene predvsem zmanjševanju pomena sodelovanja z Angleži, kot sem doslej menila, ampak so izražale dejanske razmere. Rejec jih opiše takole:

»Nadalje sem imel vtis, da so znali teoretično pojasniti ravnanje z materialom, praktično pa tega niso obvladali. Zaradi tega in ker so se izogibali vsakega rizika zase, menim, da niso sami nikdar opravili kake akcije v Jugoslaviji ali kje v sosednjih deželah. Verjetno so se pozneje, ko smo mi že davno bili v vojni, izpopolnili in izurili svoje ljudi za sabotažna dejanja. Pri njih je bilo mnogo odvisno od improvizacije in je bilo trebačasih čakati na material ali pa material ni bil tak, kot smo ga mi naročili. Vse skupaj je bilo precej lahkotno in malomarno.«

Kako zelo po domače si B. Rutar predstavlja občevanje britanske tajne službe s predstavnikom ilegalne organizacije TIGR, nam kaže naslednji avtorjev zapis, v katerem je – z malo pretiravanja – toliko napačnih trditvev, kot je v njem besed. V zvezi z bombo Rutar piše:

»Da bi TIGR prejel napravo od britanskega veleposlaništva v Beogradu, ne bi bilo tedaj nič nenavadnega, saj je angleška stran od leta 1938 zalagala TIGR z angleškim plastičnim eksplozivom in z vsem potrebnim materialom za povezavo in aktiviranje. Rejec je material prevzemal v Beogradu od uslužbencev britanskega veleposlaništva ...«

Ne glede na to, da TIGR leta 1938 še ni sodeloval z Angleži, leta 1938 tega plastičnega materiala sploh še ni bilo, ker ga še niso izumili. V svojem že omenjenem spisu o tigrovskih zvezah z Angleži v letih 1939–1941 navajam angleškega zgodovinarja Michaela Foota, ki pove, da se je ta plastični eksploziv pojavil šele junija 1940. Tigrovci pa so izvajali atentate na železnice že nekaj mesecev prej – aprila, maja in junija 1940, kar pomeni, da so dobili prve primerke. Napačen je tudi opis predaje eksploziva: Rejec kot ilegallec – predstavnik ilegalne organizacije – ni hodil na uradno predstavništvo Velike Britanije v Beogradu, na britansko veleposlaništvo, kjer bi mu uradno izročali bombe. V *Pričevanjih o TIGR-u* nazorno opisuje srečanje z angleškim agentom ob predaji eksploziva:

Benito Mussolini v svoji tipični nastopski drži.

(Fotografije v tem članku in članku na prejšnjih straneh so iz gledališkega lista SSG v Trstu za predstavo Kobarid '38)

»Stanoval sem v Kosovski ulici in ga prosil, da mi ga prinese v bližino stanovanja, na primer na vogal Vlakovićeve in Kosovske, Palmotićeve in Kosovske, Takovske in Kosovske ulice in to vedno zvečer v mraku, vendar ne prepozno, da ne bi zbudil pri hišniku sume, kakšne kovčke in kaj nosim v stanovanje. Običajno sem se dogovoril za čas med 7. in 9. uro zvečer. Bailey je prišel s športnim avtom in se ustavil na dogovorjenem mestu ob omenjenih ulicah. Izstopil je iz avta in jaz sem se mu približal, prižgal je cigareto in, kadar ni bilo blizu mimoidočih, sem vzel kovček in ga takoj odnesel nekaj korakov proti mojemu stanovanju.«

B. Rutar v svoji knjigi ugiba in se sprašuje, od kod neki so na drugem tržaškem procesu decembra 1941

Italijani vedeli, da tičijo za atentatom na železnico pri Trbižu junija 1940 Angleži. Kaže, da je pozabil, da je v Ferenčevi knjigi, ki jo omenja v literaturi, objavljena korespondenca med vrhovnimi šefi nemške in italijanske policije, v kateri Himmler in Heydrich obveščata Bocchinija, da atentatorji na avstrijskem Koroškem in pri Trbižu v Italiji spomladi 1940 niso bili Angleži, le eksploziv je bil angleški, saj so uporabljali take vžigalne naprave, kot so jih na Norveškem, in te so bile angleškega izvora.

Rutar po vsej knjigi kar stresa svoje izvirne misli, teze, hipoteze, ugibanja, razlage, sklepe, trditve, »dejstva« in dejstva, ki si jih tolmači po svoje. Z navedenimi primeri sem želela prikazati Rutarjev način razmišljanja, jih pa še zdaleč nisem izčrpala. Zlasti opis odnosa Rejec-Čok, kjer pisci o organizaciji TIGR na splošno najbolj grešijo, zahteva posebno obravnavo.

Gospod Borut Rutar ima nedvomno pisateljski talent in bujno domišljijo; verjamem, da bi lahko napisal zanimiva literarna dela. Zgodovina pa to ni. Kot zgodovinar bi se moral temeljito obrzdati.

Vsi ti nesporazumi med ljudmi, ki se ukvarjajo z zgodovino organizacije TIGR, bi odpadli, ko bi bilo po letu 1945 njenim glavnim akterjem dovoljeno nemoteno opisati delovanje te organizacije.

Kako je stroka zgodovinarjev od leta 1945 pa do danes obravnavala vodjo tigrovcev, pa zahteva posebno študijo, ki še ni napisana ...

Mojca Polona Vaupotič

Maksim Gaspari in njegovo ustvarjanje (3. del)

S tari, zasanjani, mladostni likovni svet se je skoraj povsem poslovil od Gasparijevega načina dela. Prišli so novi, bolj stvarni časi. V dvajsetih letih je slikar razvil živahno karikaturno dejavnost. Nastala je vrsta političnih karikatur za dnevno časopisje, karikiral pa je tudi mnoge osebnosti iz slovenskega kulturnega življenja. Tudi to njegovo ustvarjanje se je razvijalo v znamenju rastoče stvarnosti in realizma.

Leta 1928 je Gaspari postal restavrator v etnografskem muzeju v Ljubljani. Novo delo mu je prineslo zadovoljstvo pa tudi nevšečnosti. Bil je navdušen, ker je bil neposredno povezan z narodnimi tihožitji. Vzljubil jih je že kot študent dunajske akademije, posebej pa v prijateljevanju s Sadnikarjem, ko sta nabirala etnografske predmete širom po Sloveniji za njegovo muzejsko zbirko. Nova služba mu je bila istočasno motto za risanje starih hiš, kašč, zidanic, narodnih noš in običajev ljudi. Nabrano gradivo je lahko s pridom uporabil za slikarske kompozicije. Glavna nevšečnost za slikarja je bila le izguba časa, ki so jo porajali vezanost na službo ter uradniški posli, ki jim svobodnjaški slikar res ni bil naklonjen. Toda živeti je bilo potrebno, družina se je razvijala, kmalu za tem so sledila še leta krize, na umetniškem trgu pa je domovala huda stiska.

Kot vsi slovenski slikarji je tudi Maksim Gaspari v svojem srcu gojil eno prav veliko željo: da bi vsaj enkrat v življenju lahko naslikal nekaj velikega, monumentalnega. Prav to hrepenenje pa se mu je v tridesetih letih izpolnilo. Leta 1937 je dobil naročilo, naj naslika Kmečko ohcet, za novi gostinski dom v Martuljku.

To je bila izredna priložnost, da slikar uporabi vse registre svojega narodopisnega in oblikovnega znanja. Dejansko je imel povsem svobodne roke pri razmahu ustvarjalne fantazije. Skratka, na preizkušnjo se je postavilo vso njegovo slikarsko znanje in prepričanje, ki si ga je nabral v

dolгих desetletjih. Ta naloga ga je tako vzpodbudila, da je naslikal kar dve podobi ter eno študijo na to temo, preden se je lotil dokončne, glavne naloge.

Slikar je za vse figure in njihove poze, ki nastopajo na upodobitvi, pripravil skice in študije po resničnih modelih, ki se skozi gasparijevske tradicije zgovorno prebijajo na plan.

Upodobljena je notranjščina prostorne, boljše kmečke hiše. Za diagonalnim tokom mize, ki ustvarja globino prostora, sedijo svatje, poudarja pa jih svetloba, ki pada skozi okno. Ta svetloba na desni strani močno osvetljuje ves prizor, celo dim, ki se vleče pod stropom. V kompozicijo je prav tako vključena kuhinjska peč v ozadju, ki predstavlja kraj otroškega veselja, ki s svojo navzočnostjo vsebinsko bogatijo prizor dogodka. Maškaro, ki pobira denar je postavil čisto v ospredje na levo in jo povezal s prestrašeno ženo z otrokom. Buren gib zakrinkanca pomeni močan impulz gibanja v tretjo dimenzijo, v prostor. Ta prihod maske je vzburil le ospredje, medtem ko imajo drugi gostje opravka s samim seboj ali pa se pomenkujejo. Godcu v desnem kotu je slikar dal tisto značilno pozo vseh kmečkih godčevskih ljudi, ki se zavedajo, kako pomembno mesto jim pritiče na svatovanjih. Ob njem sedi pomemben svat, učitelj. Zanimiv detajl ohceti, ki daje nekaj pestrosti in svečanosti svatovanju je »postrežba«. Za to skrbi domača mati, ki ponuja gospodu župniku zlato rumeno pecivo. Na mizi se nahajajo povsem običajni predmeti, značilni za poroke; to so ženitovanjska pogača, pušeljc, jedilni pribor in pivski porok.

Močna svetloba, ki prihaja skozi okno v ozadju, se razliva po prostoru, osvetljuje svatbeni prostor, najbolj pa zamišljeno nevesto, ki je tudi barvno srce kompozicije. S tem sicer nekoliko manj osvetljuje še zaljubljenega ženina ob njej, šopek na ženitovanjskem kolaču ter avbo nevestine tovarišice na levi.

Kmečka ohcet, 1937.

Gaspari je to delo strnil v čvrst organizem, ki do danes ni prav v ničemer izgubil svoje sugestivnosti in umetniške kakovosti. Žal pa je bilo naročilo te vrste v Gasparijevem opusu le enkrat in dokaj pozno, tako da se mojster ni mogel v tej smeri razvijati dalje. Poslej je umetnikovo slikarstvo postalo bolj sproščeno, veljavo je začela pridobivati prvina slikovitosti, tako da lahko odslej govorimo o njegovi novi umetnostni poti, na katero je slikar krenil v štiridesetih letih.

Leta 1943 je nastala *Starka zima*. Umetnik je upodobil zimsko pokrajino, preko katere vodi ozka gaz proti vasi. Staro beračico, ki je šla proti vasi, so presenetili otroci in jo napadli s kepami, starka pa jim, pol za šalo, pol zares grozi s palico. Podoba, še posebej snežna planjava ter nebo, so naslikani s širokimi potezami čopiča. Na sliki so začeli odločno prevladovati slikoviti elementi. Podobne poteze lahko najdemo tudi na sliki *Drvarji* iz leta 1948.

Leta 1944 so nastale Gasparijeve ilustracije za Jurčičevega *Desetega brata*. To knjigo je že pred tem, z zelo kvalitetnimi risbami ilustriral Ivan Vavpotič, zato je bil Gaspari nekako prisiljen, da se je pri tem delu še posebej potrudil. Še posebej znan prizor iz knjige je Krjavelj preseka hudiča na dva kosa. Iz umetnikovega risarskega sveta nam tokrat zazveni še nov ton, ki je po eni strani znanilec okrepljene umetnikove poezije, po drugi pa nas obvešča o izraznih prvinah, ki so se sedaj pojavile. Leta 1952 so nastale še risbe za Slovenske pravljice Alojzija Bolharja.

Marjan Marinšek, sicer zbiratelj Gasparijevih razglednic je zapisal: "Gasparijeve ilustracije se že od leta 1905 pojavljajo kot knjižna in revialna oprema, kot satirične politične ilustracije in karikature, narodne jaslice, kot unikatno izdelane in razmnožene diplome, vsa mogoča priznanja, častne listine, signete, inicialke, letaki, reklamne table, oglasi in naročilnice, prodajni katalogi in plakati, izrezljanke profilov znanih osebnosti, podlage za ročna dela, obešanke, embalažne nalepke, kovinske škatle, večni koledarji, šolske slike za nazorni pouk, slike na steklo in še kaj."

Tudi na področju oljnega slikarstva je mojster sedaj rad posegal po snovi, ki je že sama po sebi dinamična in razgibana. Primer so *Čarovnice* iz leta 1949, ki jih je slikar upodobil, kako v jasni, zvezdnati noči letijo v objem svojemu gospodarju na Klek. Nekoliko so nespodobne, čeprav se one za to ne zmenijo, ko na različnih plovilih v spremstvu petelina, mačka in kozla jadrno hitijo vražjemu plesu naproti. Vse je do skrajnosti razgibano, tako

Starka zima.

narava, kot ljudje, v podobo pa se je naselil tudi kanček nedoločne grozljivosti.

S prevodom tujega izvirnika in vpletanjem raznih ljudskih motivov je nastala priljubljena pripoved o Zlatorogu (Trentar strelja zlatoroga). Morda je prav v današnjem svetu, ko so razmerja med človekom in živaljo ali kar naravo v celoti pogosto porušena, njena zgodba spet aktualna.

Leta 1965 je vredno omeniti še Gasparijevo *Večerno molitev*. Gre za neobičajno Gasparijevo podobo, kajti navzoč je pridih dveh svetov: realnega in nekega drugega, nekoliko manj stvarnega. Obrisi resničnih predmetov tega sveta so se zabrisali, postali so nejasni in njihova vrednost je izgubila resnično veljavo. Sedaj se je odprl nek nov svet, na pragu katerega stoji umetnik; to je svet modrosti in hkrati skrivnosti. Ni več pomembno ali je svet lep in zanimiv, glavno je, da je resničen. Ta resnica pa je lahko tudi grenka, hrapava in neharmonična.

Po šestdesetem letu je Gasparijeva mehka črta, značilna za umetnikova mlada leta, nekoliko otrdela in postala strožja. V starosti pa sta mu tresoča roka in slab vid zameglila linijo pa tudi občutek za skladno in pregledno kompozicijo. Kljub taki ali drugačni risbi in tehniki pa je do konca ostal zvest svojemu slogu in bil zato že od daleč prepoznaven, nezamenljiv, domač in prisrčen.

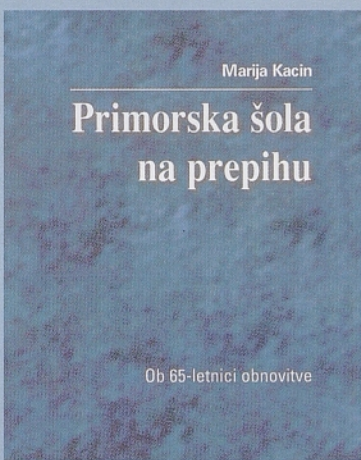
Tako kot za Gasparijeve razglednice, je tudi za njegove ilustracije veljalo, da avtor niti približno ni vedel, koliko jih je ustvaril. Knjige, ki jih je dobil iz tiskarne je po navadi podaril otrokom, pozneje vnukom. Doma ni hranil ne knjig, ne izvirnih ilustracij. Tiste, ki je odnesel v izložbo, so se porazgubile ali pa so si jih porazdelili tiskarji. Mnogi izvirniki so se izgubili tudi zato, ker tiskarji niso dojeli njihove vrednosti. Enako usodo so žal doživeli tudi originali njegovih razglednic. Skratka, vsa njegova dela, ki nas spremljajo, so le ponatis originalov.

Članek o našem cenjenem slikarju, Maksimu Gaspariju, ki je sklenil svoje življenjsko popotovanje 14. novembra 1980 v Ljubljani, naj zaključim z mislimi umetnostnega zgodovinarja Emilijana Cevca: »Gaspari je zrasel na secesijski njivi, s čimer je bil slogovno celo za korak pred impresionisti, ni pa iskal modernih likovnih ugank. Uporabljal je vsem razumljivo likovno govornico, zasidrano v kmečkem svetu ter v ljudskem izročilu. Zato je v času krepitve slovenske zavesti njegova umetnost opravila veliko nalogo prebujanja in si zagotovila ljubezen ljudi in trajno pomembnost v dokumentaciji ljudskih starosvetnosti«.

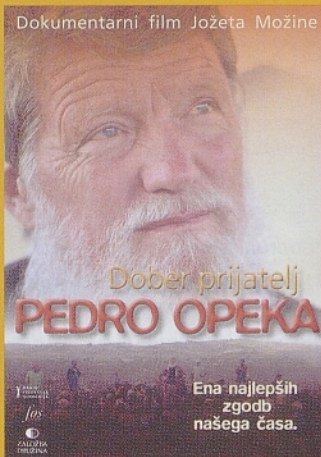
PRIMORSKA ŠOLA

Ob 65-letnici obnovitve slovenskega šolstva na Primorskem je prof. Marija Kacin napisala knjigo *Primorska šola na prepihu*, ki šteje 160 strani večjega formata. Izdala jo je Goriška Mohorjeva družba. V njej so poleg avtoričinega prikaza šolskega življenja v letih 1918-73 številne ilustracije in pa dokumentarne priloge.

Prof. Kacin je lani tudi prevedla knjigo *Trikrat ne, Spomini svobodnega človeka*, ki jo je v italijanščini napisal Boris Pahor v sodelovanju z Milo Orličevom, izdala pa jo je Cankarjeva založba v Ljubljani.

Dokumentarec Jožeta Možine o misijonarju Pedru Opeki

V slovenskem prostoru močno odmeva dokumentarni film časnikarja in režiserja Jožeta Možine Pedro Opeka, Dober prijatelj. Gre za predstavitev slovenskega misijonarja Pedra Opeke in njegovega človekoljubnega dela na Madagaskarju. Televizija Slovenija je film predvajala na lanski božič, in doživel je odličen sprejem. Založba Družina pa ga zdaj ponuja tudi na zgoščenci.

Opeka, ki se je rodil leta 1948 v Buenos Airesu, je duhovnik lazarist, na Madagaskar pa je prvič stopil leta 1989. Najrevnejšim Malgašem skupno z evangelijem prinaša učinkovito socialno pomoč in človeško dostojanstvo.

550-LETNICA LJUBLJANSKE ŠKOFIJE

Listino o ustanovitvi sedanje ljubljanske nadškofije je 6. decembra 1461 podpisal cesar Friderik III., 6. septembra 1462 pa jo je potrdil papež Pij II., nekdanji tržaški škof Enej Silvij Piccolomini.

Dolar je tudi uredil 704 strani debelo monografijo z istim naslovom, ki jo je založila ljubljanska nadškofija in so jo ob odprtju razstave predstavili.

Razdeljena je na tri dele. V prvem 7 avtorjev prikazuje nastanek škofije in njen razvoj vse do danes. V drugem delu 17 avtorjev opisuje dejavnosti, ki so povezane z razgibanim življenjem škofije: vzgoja in izobraževanje duhovnikov, vloga redovnikov v škofiji, misijonska zavest in skrb za slovenske izseljence, socialna dejavnost, oblike ljudske pobožnosti, uveljavljanje slovenskega jezika, ustvarjalnost duhovnikov tako v literarnih delih v slovenskem, nemškem in latinskem jeziku kot v likovni umetnosti, arhitekturi in glasbi. Posebno poglavje je namenjeno češčenju zavetnikov ljubljanske nadškofije. V tretjem delu so v slovenskem prevodu prvič zbrane vse listine, ki so zaznamovale prelomne trenutke v zgodovini ljubljanske škofije.

TRUHLARJEVO ZBRANO DELO

V zbirki Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, ki jo zadnja leta ureja dr. Matija Ogrin, je izšla 1. knjiga Zbranega dela Vladimirja Truhlarja. Jezuit, duhovnik Truhlar (1912-77) je bil teolog in dolgo profesor na Gregorijani v Rimu. Napisal je celo vrsto obsežnih teoloških del v različnih jezikih, v povojnih letih pa je začel tudi pesniti in objavljati pri Slovenski kulturni akciji v Buenos Airesu. V njegovih zbirkah, polnih biblijskih odmevov, je bilo za Slovenijo marsikaj novega. Urednik Zbranega dela in avtor razlag in opomb prof. France Pibernik je v prvi zvezek uvrstil prve štiri Truhlarjeve pesniške zbirke: Nova zemlja, Rdeče bivanje, V dnevih šumi ocean in Luč iz črne prsti.

Delovanje Društva slovenskih izobražencev v marcu

Prvi društveni večer v mesecu marcu je bil posvečen verski problematiki in sta ga skupaj priredila DSI in Področni svet slovenskih vernikov iz Trsta in Milj. Srečanje je bilo 5. marca in gost večera je bil msgr. Janez Oberstar, rektor škofijskega misijonskega semenišča v Trstu, ki skrbi tudi za slovenske vernike v Žalvljah. Naslednji ponedeljek, 12. marca, je bil večer posvečen znamenitemu idrijskemu politehniku Jožefu Mraku, o katerem je govoril Janez Kavčič. Predavatelja in njegovo delo je uvodoma predstavil prof. Tomaž Pavšič. V ponedeljek, 19. marca, so v društvu v sodelovanju z založboi Mladika predstavili najnovejšo knjigo prof. Marije Pirjevc »Tržaški književni razgledi«. O knjigi sta govorila prof. Vilma Purič in avtor spremne besede prof. Igor Škamperle. Zadnji ponedeljek v marcu je društvo priredilo v sodelovanju s slovensko Karitas. Odprli so razstavo Umetniki za Karitas, na kateri so razstavili dela udeležencev 17. medna-

rodne likovne kolonije Umetniki za Karitas na Sinjem vrhu. Razstavo je odprla ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu Ljudmila Novak. Večer pa sta obogatila predstavitev multivizije kolonije in MPZ Sv. Jernej z Opčin pod vodstvom Mirka Ferlana.

Msgr. Janez Oberstar v Peterlinovi dvorani (zgoraj levo); Prof. Tomaž Pavšič z idrijskimi gosti o politehniku Jožefu Mraku (desno); Vilma Purič, Marija Pirjevec, Igor Škamperle in Nadia Roncelli o »Tržaških književnih razgledih« (spodaj levo) in otvoritev razstave Umetniki za Karitas z ministrico Ljudmilo Novak (desno).

SLOVENSKI ŠKOF MED INDIJANCI V PERUJU

V Južni Ameriki je več škofov slovenske krvi. Oktobra lani je obiskal rodno Prekmurje škof med amazonskimi Indijanci, p. Gerardo ali Anton Žerdin Bukovec. Rodil se je madžarski materi 11. junija 1950 v Čentibi pri Lendavi, vendar se je njegova družina preselila v Vojvodino, ko je imel 4 leta. Študiral je v Zagrebu in na Reki ter stopil med hrvaške frančiškane. Zadnje leto študija je opravil v Peruju, kjer je bil leta 1975 posvečen v duhovnika. Takoj je začel z misijonskim delom v vikariatu San Ramón. Ta leži v osrednjem delu države in obsega deloma amazonski pragozd, deloma Ande, obsega 80.000 kvadratnih kilometrov površine in 450.000 prebivalcev. Med njimi je 356.000 katoličanov. P. Žerdin je bil župnik v Atalayi, papež pa ga je 19. januarja 2002 imenoval za naslovnega škofa in pomočnika apostolskega vikarja, 19. marca 2003 pa je postal apostolski vikar. Kot zavzet zagovornik domorodcev je v njihov domači jezik prevedel več bogoslužnih knjig in zanje uredil višje šolstvo.

PREZGODNJA SMRT DANILA SLIVNIKA

V Ljubljani je 6. januarja tragično preminil znani časnikar in publicist Danilo Slivnik. Star je bil 61 let. Pred slovensko pomladjo se je visoko povzpел v uredništvu Dela in tudi v politiki, nato pa je bil med brezkompromisnimi kritiki starega režima in njegovih nadaljevalcev. Znamenita je bila njegova knjiga Kučanov klan. S sodelavci je tudi ustanovil in vodil prelomni tednik Mag. Pozneje pa se je preizkusil na drugih področjih in se leta 2007 posvetil podjetništvu.

Un onomasticidio di Stato (Državni imenomor)

Na 23. tržaškem filmskem festivalu – Trieste film festival, ki je potekal od 19. do 25. januarja, so predvajali tudi film *Un onomasticidio di Stato* (Državni imenomor), za katerega sta scenarij in režijo podpisala Miro Tasso in Nadia Roncelli. Film, ki je nastal po istoimenskem delu beneškega zgodovinarja Mira Tassa, pripoveduje o nasilnem poitalijančevanju slovenskih priimkov za časa fašizma, ko se je z zakonom iz leta 1927 dejansko več kot 50.000 priimkov, v glavnem slovenskega izvora, spremenilo v italijanske. Na osnovi pogovorov z zgodovinarji, časniki in jezikoslovci film razsvetljuje to poglavje tržaške zgodovine, ki je pustilo za sabo globoke sledi v mestni onomastici in sploh tržaški zgodovini. Dokumentarec pa ob tem nudi devetdesetletni vpogled v tržaško preteklost, od konca prve svetovne vojne do nastopa fašizma, rasnih zakonov, nemške okupacije, osvoboditve in povojne dobe vse do današnjih dni.

V pričevanskem delu so svoje polgede ne zgodovinsko dogajanje podali iz različnih kotov zgodovinarji Piero Purini, Franco Cecotti, Marina Rossi, Milan Pahor, Silva Bon in Jože Pirjevec, pisatelj Boris Pahor, skladatelj in jezikoslovec Pavle Merku, vnukinja tedanjega predsednika komisije za poitalijančevanje priimkov Vanna Pizzagalli, častnikar in pisatelj Paolo Parovel, zdravnik Gianni Slavich, častnikar in bivši kapetan britanske vojske John Earle.

V filmu nastopajo igralci Andrej Pisani, Tomaž Susič in Nikolaj Pintar, pripovedne vloške bere Michele Favaretto. Za sliko je poskrbel Ducio Pugliese, montažo je izvedel Danilo Pahor. Film sta finančno podprla Slovenska prosveta in Radijski oder iz Trsta.

MINISTRICA ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU

Novo slovensko vlado, ki jo je po neverjetnih izidih volitev 4. decembra lani in zapletih, ki so jim sledili, državni zbor potrdil šele 10. februarja, vodi predsednik Slovenske demokratske stranke Janez Janša.

Kljub krčenju števila ministrov, ki jih je zdaj ob Janši 12, je v njej ministrica brez listnice, pristojna za Slovence v zamejstvu in po svetu Ljudmila Novak. To je tudi edina ženska v ministrskem svetu. Novakova, ki se je rodila 1. avgusta 1959 v Mariboru, je predsednica Nove Slovenije in bivša evropska poslanka, decembra pa je bila izvoljena

v državni zbor. Prevzela je vodenje Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Na tem mestu je nasledila ministra Boštjana Žekša. Njena desna roka je državni sekretar Matjaž Longar, po poklicu diplomat. Nasledil je državnega sekretarja Borisa Jesiha.

60 LET REVİJE MISLI

Prva slovenska revija v Avstraliji, Misli, je začela izhajati 25. januarja 1952, ob svoji 60. obletnici pa je edina slovenska tiskana revija v Avstraliji. Izdajati sta jo začela frančiškana p. Beno Korbič in p. Klavdij Okorn, ki sta pol leta pred tem začela s pastoralnim delom med rojaki na tej celini. Za njima se je na uredniškem mestu zvrstilo še pet frančiskanov, že dobrih deset let pa jo ureja p. Ciril Božič s sodelavci. Revija je dostopna tudi [na spletnem naslovu](http://na.spletnem.naslovu) Stičišča avstralskih Slovencev (www.glasslovenije.com.au).

FLAJBANOVE ŠTIPENDIJE

Slovensko dobrodelno društvo iz Trsta je 24. februarja porazdelilo 7.000 evrov na podlagi razpisa za 25. Flajbanove študentske stipendije za zamejske univerzitetne študentke in študente. Podelilo je tudi Nagrado Irene Srebotnjak za študente umetniških predmetov. Že pred tem je porazdelilo pomoč šoloobveznim otrokom in višješolcem iz socialno ogroženih družin.

NOVOSTI JOŽETA PIRJEVCA

Tržaški zgodovinar prof. Jože Pirjevec, ki je pri Cankarjevi založbi v Ljubljani doživel izreden knjigotrški uspeh z lansko obsežno študijo Tito in tovariši (nad 20.000 izvodov naklade v več dotisih), je pri isti založbi letos izdal slovenski prevod monografije Fojbe, vendar v dopolnjeni izdaji. Izvirnik je izšel leta 2009 pri založbi Einaudi z naslovom Foibe, Una storia d'Italia. Ob osnovnem besedilu so v obeh izdajah dodatna poglavja prispevali Darko Dukovski, Nevenka Troha, Gorazd Bajc in Guido Franzinetti.

Pri univerzitetni založbi Annales v Kopru pa so mu, nekoliko v zamudi, posvetili 782 strani debelo knjigo Pirjevčev zbornik, Poti zgodovine med severnim Jadranom, srednjo in vzhodno Evropo, Ob 70. obletnici akad. prof. dr. Jožeta Pirjevca. Uredila sta jo mlajša, a že uveljavljena tržaška zgodovinarja Gorazd Bajc in Borut Klajban, ki sta v tri tematske sklope zbrala 42 znanstvenih člankov z znanstvenih področij, na katerih deluje prof. Pirjevec. Avtorji prihajajo iz Slovenije, Italije in več drugih držav.

SPOMIN NA IGNACIJA OTO

Od lanske 80-letnice rojstva in 10-letnice smrti dirigenta, skladatelja in prosvetnega organizatorja Ignacija Ote se kar vrstijo pobude, da bi njegov spomin in zgled živela dalje. Že oktobra so mu v Dolini odkrili spominsko tablo. Moški pevski zbor Valentin Vodnik je izdal zgoščenko Da bi iz moje pesmi. Podeljene so bile nagrade 5. natečaja za zborovske skladbe, ki je poimenovan po njem. Filatelistično društvo Košir mu je posvetilo slovensko osebno znamko. Na ogled je bila razstava o Otovem življenju in delu. Več predstavitev sta doživeli knjiga Borisa Pangerca Ignacij Ota, življenje darovano glasbi in zbirka Ignacij Ota - Zborovska glasba, ki jo je uredil Aljoša Tavčar.

MERMOLJEVI ESEJI

Časnikar, pesnik, publicist in javni delavec Ace Mermolja je pri založbi ZTT v Trstu objavil dva debela zvezka (483 in 510 strani) z izborom komentarjev, razmišljanj in krajših esejev, ki jih je v zadnjih 15 letih objavljaval v svoji tedenski rubriki Ogledalo v Primorskem dnevniku. Naslov zbirke je V izpostavljeni legi, Prostor in čas Slovencev v Italiji (1996–2011).

JUBILEJ DR. JOŠTA ŽABKARJA

V Heidelbergu v Nemčiji, kjer je bil skoraj 30 let lektor italijanskega jezika in slovstva na univerzi, je 11. aprila obhajal 80-letnico dr. Jošt Žabkar. Njegova mati Justa je bila sestra znamenitega tigrovca dr. Dorčeta Sardoča, njegov brat Jože pa naslovni nadškof in diplomat Sv. sedeža. Družino si je ustvaril z Goricko Anico Šturm. Sam je ob razpravah iz svoje stroke pisal za zdomski tisk, kot tudi za tržaški Zaliv, v katerem se je zavzemal za kritično obravnavo naše preteklosti in za neodvisno slovensko državo.

Dr. Žabkar se je rodil v Ljubljani 11. aprila 1932, mlada leta pa je preživel na Jesenicah, kjer je bil oče lekarnar in župan. Po nemški zasedbi se je družina umaknila v Gorico, nato v Arezzo in Rim, kjer je delal v Vatikanski knjižnici in študiral filozofijo ter romanistiko. Doktoriral je v Innsbrucku, nato pa se preselil v Heidelberg.

49. DAN EMIGRANTA

V prenovljenem gledališču Ristori v Čedadu je bil 6. januarja v priredbi vodstev krovnih organizacij SKGZ in SSO za videmsko pokrajino 49. Dan emigranta. Ob pozdravu čedajskega župana Stefana Ballocha sta bila slavnostna govornika domači poslanec Italije vrednot Carlo Monai in beneški javni delavec, dreški podžupan Miha Koren.

Nastopili so domači glasbeniki in pevci Glasbene matice ter Beneško gledališče.

PREŠERNOVE NAGRADE

Ob dnevu slovenske kulture sta na prireditvi v Cankarjevem domu v Ljubljani 7. februarja prejela Prešernovo nagrado za življenjsko delo pisatelj in pesnik Jože Snoj ter oblikovalec Matjaž Vipotnik.

Nagrade iz Prešernovega sklada so prejeli trobentač Franc Kosem, tržaški dirigent Stojan Kuret, hrvaški režiser Ivica Buljan, igralec in kantavtor Iztok Mlakar, pisatelj Andrej E. Skubic in arhitektka Maruša Zorec.

BRATA RUSJAN

V KNJIGI VILJA PRINČIČA

Vili Prinčič je knjigo V sinjo brezkončnost, ki je izšla pri ZTT, posvetil odkrivanju slovenskih pionirjev letalstva, bratov Edvarda in Jožeta Rusjana.

OBNOVLJENA OPERA

Po šestih letih obnovitvenih del in izgradnji modernističnega prizidka je slovenski predsednik Danilo Türk 10. decembra v Ljubljani uradno odprl prenovljeno Opero, v kateri so ob tej priložnosti izvedli slavnostni koncert Zlitje stoletij.

Stavbo, ki sta jo leta 1892 v neorenesančnem slogu zgradila češka arhitekta Jan Vladimír Hrasky in Anton Hruby, sta predelala arhitekta Jurij Kobe in Marjan Zupanc.

JANEZ VREČKO O KOSOVELU

V zbirki Monografije k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev je prof. Janez Vrečko objavil 555 strani debelo študijo Srečko Kosovel, Monografija.

Kosovelovo Zbrano delo, ki ga je pripravil Anton Ocvirk in je izhajalo v dolgem obdobju od leta 1946 do 1977, je tako zaokroženo s podrobno razčlembom pesnikovega življenja in dela.

ANNA MILLO O TRSTU IN RIMU

Tržaška zgodovinarica Anna Millo, ki predava na univerzi v Bariju, je napisala novo študijo o »tržaškem vprašanju«, in sicer knjigo La difficile intesa. Roma e Trieste nella questione giuliana 1945–1954, ki govori o odnosih med Rimom in Trstom v času od konca druge svetovne vojne do odprave Svobodnega tržaškega ozemlja. Na podlagi dokumentov, ki so zdaj na voljo raziskovalcem, zlasti iz arhiva italijanskega zunanjega ministrstva, je potrdila mnenje mnogih, da je italijanska oblast ne le diplomatsko in politično, temveč tudi z denarjem, tajnimi službami in celo krvavim nasiljem usmerjala dogajanja na Tržaškem, da bi prišlo do rešitve tržaške krize, ki bi bila ugodna za Italijo. Knjigo je založila tržaška knjigarna Italo Svevo.

SLOVENIKA

Mladinska knjiga, ki je v letih 1987–2002 v 16 zvezkih izdala Enciklopedijo Slovenije, je novembra pod naslovom Slovenika – slovenska nacionalna enciklopedija izdala novo enciklopedično delo v dveh knjigah na skupno 1874 straneh. Skupino nadsto piscev je kot glavni urednik vodil Martin Ivanič. Vseh gesel je 7.961, od tega je dobra četrtina življenjepisov.

DAN SLOVENSKE KULTURE V ČEDADU

Letošnja skupna prireditev krovnih organizacij SKGZ in SSO ter vrste naših ustanov in društev ob Dnevu slovenske kulture je bila 11. februarja v gledališču Ristori v Čedadu pod geslom Naš jezik je glas naše duše.

Režiral jo je Marjan Bevk, ki je na oder spravil Beneški oktet, pevko Eliso lovele, harmonikarski orkester Glasbene matice Synthesis 4, igralca Slovenskega stalnega gledališča Niklo Petruško Panizon in Primoža Fortaja, gojenca Slovenskega centra za glasbeno vzgojo Emil Komel pianista Alexandra Gadžijeva in violinista Aleša Lavrenčiča, rezijanskega pesnika Renata Quaglio in štiri mlade članice Beneškega gledališča.

Slavnostni govornik je bil arh. Dimitrij Waltritsch.

Komisija, ki sta jo imenovali SSO in SKGZ; je letos podelila pet nagrad zaslužnim rojakom. Prejeli so jih pisatelj Alojz Rebula, avdiovizualni umetnici Nadja Velušček in Anja Medved, duhovnik, teolog in časnikan Marino Qualizza ter ravnateljica dvojezičnega šolskega središča v Špetru Živa Gruden.

UMRL JE SLIKAR DEMETRIJ CEJ

V Gorici je 23. marca preminil slikar, scenograf in kostumograf Demetrij Cej. Rodil se je 28. maja 1931 v Beogradu, od koder se je družina leta 1942 vrnila v Gorico, kjer je leta 1952 diplomiral na umetniškem zavodu.

Že leta 1949 je začel razstavljati. Samo osebnih razstav je imel okoli sto. Izpopolnjeval se je pri več italijanskih goriških slikarjih. Do leta 1964 pa je bil zaposlen kot pleskar v ladjedelnici v Trzinu.

Že pred tem je v Gorici sodeloval kot scenograf pri skupini Piccolo Teatro Città di Gorizia, leta 1964 pa se je zaposlil kot scenograf, scenski tehnik in kostumograf v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu, kjer je ostal do upokojitve leta 1993. Pred leti se je vrnil v Gorico.

PRIMORSKA POJE

Letošnja množična pevska revija Primorska poje, ki je do konca aprila zajela 202 zbora in približno 4.400 pevcev na skupno 32 koncertih na obeh straneh meje, se je začela 2. marca. Tega dne sta bila koncerta na gradu Dobrovo v Brdih in v Marijinem domu v Ul. Risorta v Trstu.

Pisatelj, prevajalec in urednik Zorko Simčič, ki velja za najvidnejšega besednega ustvarjalca povojnega zdomstva, a se je leta 1994 z družino vrnil iz Argentine v domovino, je 19. novembra v Ljubljani obhajal 90-letnico.

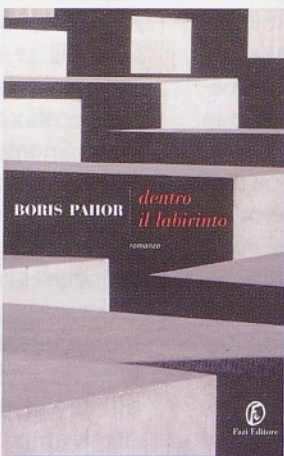
Januarja pa je pri Študentski založbi izšel njegov roman Poslednji deseti bratje, ki ga je začel pisati pred 30 leti. Najprej so ga predstavili v sklopu Literarnih postaj Evropske prestolnice kulture 18. januarja v rojstnem Mariboru.

Zorko Simčič
Poslednji deseti bratje

BORIS PAHOR V ITALIJANŠČINI

Rimska založba Fazi editore je jeseni izdala še eno knjigo tržaškega pisatelja Borisa Pahorja v italijanskem prevodu. Gre za tretji del »tržaške trilogije«, roman V labirintu iz leta 1984. Izšel je pod naslovom Dentro il labirinto v prevodu Martine Clerici, ki je tudi prispevala obsežen slovarček opomb in razlag za italijanskega bralca.

Založba Rizzoli iz Milana pa je Pahorju februarja izdala avtobiografijo Figlio di nessuno, Un'autobiografia senza frontiere (Nikogaršnji sin – avtobiografija brez meja). Soavtorica in pobudnica knjige je časnikarka nedeljske kulturne izdaje mi-

lanskega gospodarskega dnevnika Il Sole 24 Ore Cristina Battocletti (roj. 1972 v Vidmu). Ob koncu pripovedi, ki se dotika Pahorjevega javnega in zasebnega življenja, tržaških, slovenskih in svetovnih razmer ter pisateljevih pogledov na zgodovinska in aktualna vprašanja, dodaja dva svoja zapisa o pisatelju ter o pomenu knjige.

V Kopru pa je medtem izšel zbornik (Po)etika slovenstva, Družbeni in literarni opus Borisa Pahorja. Uredila sta ga Barbara Pregelj in Krištof Jacek Kozak. Na 317 straneh so ga izdali Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče in Univerzitetna založba Annales. V njem so razprave osmih avtorjev.

Marija Pirjevec

Po/etika slovenstva

Družbeni in literarni opus Borisa Pahorja

Za tehten in zaokrožen prikaz Pahorju posvečenega zbornika, *Po/etika slovenstva* s podnaslovom *Družbeni in literarni opus Borisa Pahorja*, ki sta ga pred kratkim izdali Univerzitetna založba *Annales* in Fakulteta za humanistične študije v Kopru, bi bila potrebna širše in globlje zastavljena priprava, kot je pričujoči zapis. Že dejstvo, da je o Pahorju kot pisatelju, kritičnem opazovalcu družbenega življenja, posebno pozornem do vprašanj narodne identitete, odločnem nasprotniku vseh totalitarnih sistemov, spregovorilo toliko mislecev različnih strok in poklicev, od literarnega zgodovinarja in teoretika do filozofa, sociologa, zgodovinarja, jezikoslovca, publicista in traduktologa, kaže, da gre za enega najbolj pogumnih in vidnih predstavnikov sodobne slovenske književnosti. Koliko je Pahor v Evropi uveljavljen, dokazuje že podatek, da so v zborniku objavljene prispevke napisali ob slovenskih še francoski, nemški, italijanski in katalonski avtorji. Kot kritik, publicist, nevezan politik in polemik zavzema tako v Sloveniji kot v Italiji pa tudi drugod po svetu mesto pomembne moralne avtoritete. Tega dejstva se jasno zavedamo danes, manj pa so se ga mnogi zavedali v bolj ali manj oddaljeni preteklosti. Ali pa se ga niso hoteli zavedati. Pahorjeve ideje o narodni samobitnosti, o laični demokraciji in političnem pluralizmu so se dolgo zdele v matični državi in tudi v slovenskemu zamejstvu prenevarne, bile so trn v peti uradni slovenski oblasti v nekdanji Jugoslaviji in pri nas na Tržaškem. Vztrajati v taki drži dolga desetletja in svoje misli izpričevati v revijah in esejih, kakršnen je denimo njegov *Odisej ob jamboru*, je bilo zanj nevarno početje. V medvojnem času ga je doletelo koncentracijsko taborišče, v sedemdesetih letih pa boleča prepoved vstopa v Slovenijo, povezana z afero okoli Edvarda Kocbeka in njegovega intervjuja z avtorjem *Groze* o pobitih domobrancih. Gre za dogodke, ki jih vsi poznamo, o katerih pa ni odveč vnovič spregovoriti prav ob priložnosti, ki nam jo daje izid tega bogatega znanstvenega zbornika.

Omenjena publikacija danes ne bo nikomur v spotiko, saj je Boris Pahor mednarodno priznan pisatelj, ki je močno prodril v svet. S svojim delom, s svojo pokončnostjo, s svojim "virusom trdoživosti", da uporabim njegovo sintagmo, je osvojil najširše kroge bralcev. Še pred približno dvema desetletjema, ko je Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm sklenilo izdati prvi *Pahor-*

*jev zbornik*¹ – kljub finančnim težavam je izšel v Trstu leta 1993 – pa ni bilo tako. Slovenska literarna veda je tržaškemu pisatelju dolga desetletja, razen nekaterih izjem, posvečala bolj malo pozornosti, kar dokazuje tudi obrobno mesto, ki mu je bilo dodeljeno v šolskih učbenikih, denimo v Kosovem Slovenskem slovstvu in še kje. Pritrditi moramo zato uvodnim besedam urednikov *Barbare Pregelj* in *Krištofa Jakca Kozaka*, ki poudarjata, da ob brskanju po vzajemnem katalogu v njem zaman – z eno samo izjemo (tu je mišljen že omenjeni *Pahorjev zbornik*) – iščemo znanstveno monografijo, ki bi skušala avtorja predstaviti sistematično in čim bolj celovito.

Z vprašanjem kompleksnega sprejemanja Pahorjevega leposlovnega in esejističnega dela v Evropi in Sloveniji se ukvarja uvodni zapis *Evgena Bavčarja*. V svojem osebni pričevanju poudarja nekatere manj znane reči v odkrivanju literarnega bogastva tržaškega pisca. Spominja se prvega srečanja z njim v pariškem centru Pompidou pred več kot dvema desetletjema, ko so ga, po Bavčerjevih besedah, pravoverni tržaški Slovenci kot *persono non grato* v Sloveniji in zamejstvu "pripeljali skozi zadnja vrata". Spominja se tudi, kako težka je bila pot Pahorjeve uveljavitve v Franciji, do katere je šele po Bavčarjevem trdovratnem prizadevanju le prišlo. Preko Pariza so ga ne brez ovinkov in zaprek odkrili tudi Italijani in leta 1997 prvič izdali *Nekropolo*² pri skromni založbi v italijanskem Tržiču, vendar brez uspeha. Knjiga je ponovno izšla leta 2008 v Rimu z Margrisovo spremno besedo. Bil je uspeh, kakršnega v Italiji ni dosegel še noben slovenski avtor. Sledili so prevodi v mnoge druge evropske jezike, tudi v esperanto. In končno je po uveljavitvi v tujini prišlo tudi slovensko priznanje v času po osamosvojitvi. Bavčar obžaluje, da so "Pahorjevo zgodovinsko ranjenost morali najprej razumeti Francozi, Nemci in Italijani". Prav do trenukta, ko je naposled postal v slovenskih medijih narodna ikona, hkrati pa tudi pisatelj Evrope in pisec sveta.

Uvodnemu sestavku sledi prvi tematski krog zbornika, posvečen Pahorjevi taboriščni izkušnji, ki jo tuji

¹ Pahorjev zbornik, uredili Marija Pirjevec in Vera Ban Tuta, Narodna in študijska knjižnica, Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm, Trst 1993.

² Boris Pahor, *Necropoli*, Consorzio Culturale del Monfalconese, spremno študijo napisala Marija Pirjevec (La narrativa di Boris Pahor), San Canzian d'Isonzo 1997.

in domači strokovnjaki opazujejo z različnih zornih kotov. Tako *Rene de Ceccatty* v prispevku *Pahor, dostojanstvo, identiteta, spomin* bere poglavitno pisateljevo besedilo *Nekropolo* kot umetnost spomina. V taborišču ga namreč neprestano spodbuja spomin na barbarski fašistični požig slovenskega Narodnega doma in ta bojevitost – piše – ostaja v njem, mu daje uporniško moč. Pri obravnavi taboriščnega trpljenja pa gre pisec romana v globljo analizo, saj ne opisuje le zunanjega dogajanja in lastnih čustev, temveč se ves čas bori proti poskusom uničevanja človekove identitete in za obstoj človekovega dostojanstva. Z vprašanjem možnosti oz. nemožnosti opisovanja travmatične izkušnje se v kontekstu najnoveših refleksij o taboriščni tematiki ukvarjata *Ivana Latkovič* in *Zvonko Kovač*. Po njenem mnenju gre v Pahorjevem primeru za besedilo, ki hoče biti zgodovinsko verodostojno, se pa hkrati distancira od čistih zgodovinskih zapisov, saj poudarja subjektivno predstavljanje stvari. Avtorja med drugim raziskujeta način prikazovanja preteklih dogodkov, predvsem načine njihovega narativnega beleženja in prizadevanja, da se trpljenje od osebne izkušnje povzdigne v kolektivni spomin. *Thomas Poiss* se ukvarja z razumevanjem bolečine kot pogostem motivu v opusu Borisa Pahorja. Vprašanju razosebljenega, zaslužjenega in razbolelega telesa v lagerju pa se v svojem sestavku posveča *Marta Verginella*. Med drugim ugotavlja, da se pisatelj čuti moralno zavezanega do vseh, ki jih je uničevalni nacistični stroj prisilil k molku, prevzema pa tudi nase vso moralno odgovornost, ki mu jo nalaga položaj preživelega. Prvi tematski krog sklene *Guy Fontaine*, ki od neposrednega doživljanja severa v alzaškem taborišču preide v podživljanje severa v flamskem mestu Lille, kjer je ta "otrok sonca in morja" maja 1945 končno zadihal svobodno.

Na pojmovanje narodnostnega vprašanja, ki predstavlja drugi tematski krog zbornika, so se osredotočili avtorji kot npr. Tržačanka *Tatjana Rojc*. Pahor – piše Rojčeva – postavlja (slovenskega) človeka pred odgovornost, da književnosti prizna funkcijo objektivne pričevalke, ki pomeni maloštevilnemu narodu tudi potrditev obstoja. *Slovenska samobitnost in sladki spevi siren* je naslovljen tekst *Krištofa Jakca Kozaka*. V njem posveča pozornost Pahorjevi knjigi *Odisej ob jamboru*, kjer je govor o slovenskem nacionalnem vprašanju in posledično o vprašanju narodne samostojnosti.

V tretjem tematskem krogu je postavljeno v ospredje vprašanje Pahorjevega uporništva, njegove družbenega angažmaja, o čemer razmišljata ob *Jožetu Pirjevču* še *Igor Omerza* in *Tine Hribar*. Omerza razpravlja o pisateljevem znamenitem intervjuju s Kocbekom, objavljenem v knjižici *E. Kocbek, pričevalec našega časa*, kjer so obravnavani povojni poboji domobrancev, kar postavlja Omerza "za enega temeljnih kamnov slovenske osamosvojitve". *Tine Hribar* pa v besedilu *Pahorjevo prijateljstvo s Kocbekom* odločno zanika tezo, da je avtor

Nekropole s prisilo pripravil Kocbeka k izpovedi resnice o *Zločinu* in ga s tem zlorabil. Po Hribarjevih besedah je bil v resnici le malokdo sposoben slediti njenemu dejanju etične neustrašenosti in moralnega poguma. Gledano vzvratno, piše Hribar, "brez Pahorjeve pobude ne bi bilo Kocbekove izpovedi, brez te izpovedi ne Pirjevčevega dnevnika iz tistih časov, brez tega dnevnika ne *Nove revije* in njenih *Prispevkov za nacionalni program*; prav ti pa so sprožili osamosvojitveno gibanje". Tretji tematski sklop zaključuje *Janko Rožič*. Ugotavlja, da sta Pahor in Kocbek prav s pričevanjem, ki ga je prekalilo globoko prijateljstvo, tudi skozi labirinte 20. stoletja prenesla izročilo Primoža Trubarja, Franceta Prešerna in Ivana Cankarja.

Raznovrstna vprašanja, povezana s Pahorjevim delom v domačem in širšem evropskem kontekstu, se nazadnje odpirajo v četrtem tematskem sklopu, ki bi sam po sebi zaslužil posebno obravnavo. Gre v prvi vrsti za vprašanje recepcije Pahorjevega opusa tako doma kot v tujini, obravnavana pa je tudi druga tematika kot na primer prevodi njegovih leposlovnih del, njegovo uredniško delo in gledališke kritike in pojmovanje manjšinske književnosti. *Simona Škrabec* v sestavku *Ostrina pisave - Boris Pahor v evropskem okviru* piše o tem, da Pahor ne bo nikoli resnično popularen avtor, saj se njegove knjige ne izmikajo najtežjim resnicam in bralcu ne pustijo, da bi bil pasiven, pač pa poskušajo postati – kot bi dejal Kafka – njegova sekira. V prispevku *O prevodnem posredovanju slovenske književnosti ob besedilih Borisa Pahorja* zariše *Martina Ožbot* poglavitne možnosti in omejitve prevajanja in tudi prodora "periferne" slovenske književnosti v nekatere tuje kulture, njej podobne pa tudi v osrednje. *Urška P. Černe* in *Metka Klinar* pa usmerjata svoja sestavka k vprašanju recepcije in strategije prevajanja Pahorja v nemščino in francoščino. Prispevek *Patrizia Rigobona* postavlja vzporednico med Pahorjevimi romani in romani katalonskega pisatelja Monserrata Roiga. V obeh preganjanih jeziki je opazna zahteva po pluralizmu in svobodi, ob tem pa kritika hierarhizacije kultur, kjer prevlada vedno tisti, ki ima domnevno bolj prestižno in slavno zgodovino. S Pahorjevim pojmovanjem manjšinskih književnosti se ukvarja tudi *Barbara Pregelj*, medtem ko obravnava *Miran Košuta* mnogostranski kulturni, idejni, snovni in slogovni vpliv italijanske književnosti na pisateljevo literarno delo. *Janez Strutz* in *Vladka Tucovič* skušata ugotoviti, kakšno mesto zavzema italijanski tržaški pisatelj Scipio Slataper pri Borisu Pahorju Alojzu Rebuli in Borisu Pahorju. Njegov pogled na Srečka Kosovela pa izčrpno obravnava *Janez Vrečko*.

Poleg omenjenih je še vrsta prispevkov, ki osvetljujejo manj znane poteze pisateljevega kulturnega delovanja. Tako na primer *Bogomila Kravos* poroča o Pahorju kot gledališkem kritiku v prvem povojnem desetletju, se pravi v času, ko je šlo za utrjevanje narodne

(dalje) →→

Knjige

Soška fronta 1915-1917

Kultura spominjanja

Ur. Vincenc Rajšp

Soška fronta se je kot del vojskovanja v prvi svetovni vojni odvijala v gorah nad Trento in dolino najlepše evropske reke Soče. Zato so dogajanja na tem ozemlju v širšem pomenu besede zanimiva tudi za planinsko zgodovino. Če že ne mnogi vojaški objekti iz tistega časa, ki smo jih kasneje preurejali v planinska domovanja, so prav gotovo zanimive nadelane poti, predvsem pa kolovozne poti – mulatjere, ki so jih vojaki gradili za dovoz vojaškega materiala na višje ležeče položaje. Dandanes pa planincem omogočajo lažji dostop do gorskih vršacev v Julijskih Alpah.

Spomini na ta dogajanja še niso zbledela. V zadnjih dvajsetih letih je bilo narejenih veliko študij in izdanih več knjig, ki opisujejo dogajanja v tistem času. Natisnjenih je bilo več najdenih dnevnikov, ki so jih pisali vojaki med boji ali med prekinitvami vojskovanja. Taka dela navadno niso literarna vrednota, niti ne celota. Zapisano pa je bilo vredno obelodaniti za spomin in v opomin mlajšim generacijam. Številna dela pa so nastala na osnovi

dokumentarnih materialov in fotografij iz tistega časa.

Novo delo *Soška fronta – kultura spominjanja* pa je zbornik zapisov, ki so jih prispevali sami znani in priznani znanstveniki – zgodovinarji z Dunaja, iz Celovca, Nove Gorice in Ljubljane. Besedila je zbral in uredil doc. dr. Vincenc Rajšp, ki je od leta 2000 naprej direktor Slovenskega znanstvenega inštituta na Dunaju, predgovor pa je prispeval Feliks J. Bister, ki je delo tudi posvetil svojemu pokojnemu študijskemu prijatelju, dopisnemu članu Slovenske akademije znanosti in umetnosti prof. dr. Karlu Stuhlpfarrerju, velikemu poznavalcu slovenske zgodovine.

Igor Grdina in Oto Luthar skušata z mislijo »Naj se konča« predstaviti dokončno spoznanje, da vojskovanje ni imelo nič skupnega s predvojnimi navdušenjem, ter da je bilo predstavljanje posameznih epizod med letoma 1914 in 1918 zelo neuravnoteženo. Gustavo Corni opisuje resnične položaje na italijansko-avstrijski fronti s pomočjo spominske literature. Marija Wakounig piše o položaju žensk v prvi svetovni vojni. Manfred Rauchensteiner govori o spominih na preteklost, ki se vedno znova spreminjajo. Rok Stergar opisuje, kako slovenska publicistika in politika obravnavata pojme vojne

in miru. Marta Verginella osvetljuje velika nasprotja med spominom in pozabo. Petra Svovljšak ponuja naddroben vpogled v manj poznano tematiko in težko usodo civilnega prebivalstva z območja bojev: »Ljudje ob Soči so vojno od 23. maja 1915 dalje doživljali na lastnem dvorišču. Izkušnjam mobilizacije v vsakdanjem življenju je sledila izkušnja izgona in brezdomstva«. Irena Novak-Popov izčrpno predstavlja slovenske dnevnike iz prve svetovne vojne kot dragocen zgodovinski, kulturni in literarni vir. Vincenc Rajšp opozarja na nesoglasja med državo in takratno duhovščino, ki se je v veliki meri zavzemala za odcepitev slovanskih dežel od Avstro-ogrske in za združitev z južnimi Slovani. Vasja Klavora, ki je sicer že napisal nekaj knjig iz časa prve svetovne vojne (Koraki skozi meglo, Plavi križ, Monte San Gabrijele idr.), piše o uporabi bojnih plinov na soškem bojišču. Štefan Pinter primerja učne načrte in učbenike, ki različno posredujejo vojne dogodke ob Soči. Ob koncu knjige pa je objavljenih še 83 dokumentarnih avstrijskih, italijanskih in slovenskih vojnih razglednic, ki jih je prispeval iz lastne zbirke Walter Lukan.

Ciril Velkovrh

← (dalje s prejšnje strani)

pripadnosti, uveljavitev kulturne zrelosti in obvladnje jezika, ki bi izražal tržaško stvarnost. Njegove gledališke kritike nudijo seveda tudi vpogled v širše dogajanje v tržaškem prostoru. Nekaj podobnega lahko rečemo o članku *Zoltana Jana*, v katerem osvetljuje Pahorjevo zgodnje uredniško delo pri tržaških revijah, kot so bile *Sidro*, *Tokovi* in predvsem *Zaliv*. Pozornosti vreden je tudi prispevek *Urške Perenič*, ki nas seznanja z ocenjevalko Pahorjevih leposlovnih del – Marijo Žagar, pa tudi z njegovimi odzivi na njene

predloge. Ženske literarne like v romanu *Parnik trobni* obravnava *Maja Smotlak*.

Naj sklenem z ugotovitvijo, da pomeni zbornik *Po/etika slovenstva* – naslov domiselno poudarja prepletanje etične in estetske dimenzije v Pahorjevem opusu – pomembno novo stopnjo v razmišljanju o pisateljevem tako razvejanem delu, ki bo očitno tudi v prihodnje angažiralo ne samo literarne zgodovinarje, temveč tudi mislece drugih humanističnih strok.

Za smeh in dobro voljo

Elektrikar je za popravilo aparata v stanovanju odvetnika porabil le nekaj minut, ko pa je napisal račun, mu je odvetnik dejal:

»Dvajset tisočakov za teh nekaj minut dela!? Toliko v tako kratkem času še jaz nisem nikoli zaslužil!«
»Jaz tudi ne, dokler sem bil odvetnik.«

- Gospod Novak, kako se kaj počutite, odkar ste upokojeni?
- V glavnem dobro, le dopust pogrešam.

- Dragica, zelo te ljubim, ampak če bom kdaj opazil, da me varaš, bom znorel.
- Ne skrbi, dragi Tone. Tega ne boš nikoli opazil.

- Dušan, pa moraš res imeti to grozno brado?
- Ni mi treba, ampak dobro je: zdaj sem videti starejši, ko bom star, se bom obril in bom videti mlajši.

- Janez, kakšna razlika pravzaprav je med »zastonj« in »zaman«?
- Pepe, naj ti pojasnim s primerom iz najinega življenja. Jaz sem študiral zastonj, ker je stroške plačeval stric, in sem doštudiral. Ti pa si študiral in študiral, a vse zaman, nikoli nisi doštudiral.

- Mica, kam si dala prah, ki je bil na kredenci? Pomembno telefonsko številko sem zapisal vanj.

Policaj se podi za cigansko družino. Oni zavijejo s ceste, pa čez polje in v hosto. Policaj prisopiha do polja in vpraša tam brkljajočega kmeta, če je videl kakšne cigane.

Kmet odgovori: »Ja, tjale so šli,« in s prstom pokaže v gozd. »Drugič se pa skupaj držite!«

Prava kupčija je, kadar prodaj nekaj, česar nimaš, prodaš nekemu, ki tega noče.

- Ata, učiteljica je rekla, da mi več ni treba pomagati pri domačih nalogah, ker že jaz sam naredim preveč napak.

- Prideš jutri ob enajstih?
- Ob enajstih ne morem, se bom poročil. Zvečer, če hočeš.

- Mami, kaj naredijo ljudje z avti, ki so zanič?
- Prodajo jih našemu očku.

»Ali čistite pri vas tudi ženske jezike?« zbode moški uslužbenko v kemični čistilnici.
»Žal ne. So se nam stroji pokvarili že pri moških!«

- Očka, Mihec me je s tvojim copatom po glavi!
- Povej mu, da mu jih bom pošteno naložil, če ne bo pustil mojih copat pri miru!

- Micka, ali boš klicala na pomoč, če te bom hotel poljubiti?
- Zakaj bi klicala na pomoč? Ali tega nisi zmožen sam narediti?

- Ata, si ti močnejši od mene?
- Seveda sem. Zakaj pa to sprašuješ?
- Ker me nikoli ne braniš, kadar me mama tepe.

LISTNICA UPRAVE

DAROVI V TISKOVNI SKLAD:

Andrej Kosič – 10,00 €; Mara Cerar Hull – 14,64 €.

DAROVI V SPOMIN:

V spomin na Matejko Peterlin daruje Alojz Rebula 200,00 € za Mladiko.

Vsem darovalcem se iskreno zahvaljujemo.

Priporočene knjige PRI MLADIKI

19,00 €

T. KOKALJ IN J. KOLARIČ ZIMA Z OGNJENIM ŠALOM

Avtorici Tatjana Kokalj in Jana Kolarič sta štiriročno napisali dramatično zgodbo o Beti in Mitji, v kateri napetost narašča od začetnega iskanja do zaključnega viharja.

MARIJA PIRJEVEC TRŽAŠKI KNJIŽEVNI RAZGLEDI

Zbrani eseji in razprave nam omogočijo širok in poglobljen pogled na književno ustvarjanje na Tržaškem in v njegovem širšem zaledju.

Marija Pirjevec
Tržaški književni razgledi

23,00 €

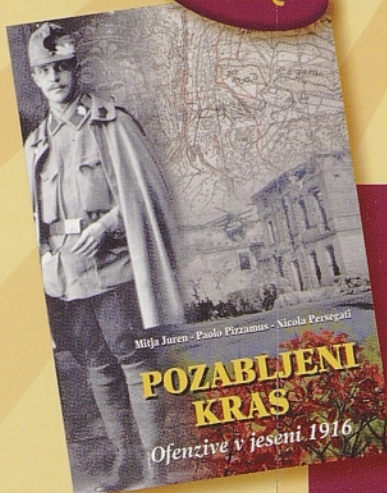
20,00 €

ALOJZ REBULA LA VIGNA DELL'IMPERATRICE

Zbirka novel *Vinograd rimske cesarice* z uvodno študijo Prof. Marije Pirjevec izredno lepo predstavlja pisatelja Alojza Rebulu italijanskemu bralcu.

28,00 €

M. JUREN, P. PIZZAMUS IN N. PERSEGATI POZABLJENI KRAS Ofenzive v jeseni 1916

Vodnik po prizoriščih bojev na goriškem Krasu. Predstavljeno je delovanje italijanske in avstro-ogrske vojske tudi z izvirnim fotografskim in kartografskim gradivom.